

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет економіки та управління

Кафедра національної економіки та публічного управління

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

Цифрове врядування

Галузь знань 28 Публічне управління та адміністрування
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування

Форма навчання: заочна

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**на тему «Розвиток особистості державного службовця в процесі здійснення
управлінської діяльності»**

здобувачки Внукової Інни Іванівни

(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: д.е.н., професор Малий І. Й.

(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною
комісією
з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри:

доктор наук з державного управління, доцент, Карпенко О.В.

Київ 2022

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

Факультет економіки та управління

Кафедра національної економіки та публічного управління

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

Цифрове врядування

Галузь знань 28 Публічне управління та адміністрування

Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування

ПОГОДЖЕНО

Керівник проєктної групи (гарант)
освітньо-професійної /
освітньо-наукової програми

(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ 20____р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри **О.В. Карпенко**

(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ 20____р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Внуковій Інні Іванівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

заочної форми навчання

на підготовку кваліфікаційної магістерської роботи

**на тему «Розвиток особистості державного службовця в процесі
здійснення управлінської діяльності»**

Тему затверджено наказом ректора Університету від «25» жовтня 2022р . № 1854

План кваліфікаційної магістерської роботи

Розділ 1	ПОНЯТТЯ ТА КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ
(назва розділу)	
Розділ 2	ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ
(назва розділу)	
Розділ 3	СКЛАДНИКИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ
(назва розділу)	
Об'єкт дослідження:	процес здійснення управлінської діяльності.
Предмет дослідження:	розвиток особистості державного службовця в процесі здійснення управлінської діяльності.
Мета кваліфікаційної магістерської роботи:	аналіз особливостей, протиріч і проблем розвитку особистості сучасного державного службовця в процесі здійснення управлінської діяльності.

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1

Проаналізувати поняття особистості в єдності її компонентної структури та глобально-наскрізних характеристик; розкрити онтологічний та соціально-психологічний статус духовності як глобальної особистісної характеристики в нових контекстах державного управління.

У розділі 2

Виокремити специфіку професійної діяльності державного службовця як управлінця та менеджера за сучасних умов; виявити проблемно-суперечливі особливості розвитку особистості державного службовця; визначити основні елементи забезпечення розвитку особистості державного службовця.

У розділі 3

Запропонувати шляхи розв'язання проблем поглиблення духовної кризи у сфері державної служби України.

**Завдання підготував
науковий керівник**

(підпис)

І.Й. Малий

«_____» _____ 2022р.

**Завдання одержав
здобувач**

(підпис)

І.І. Внукова

«_____» _____ 2022р.

Реферат

Кваліфікаційна магістерська робота містить 82 сторінки, а список використаних джерел з 66 найменувань.

«Розвиток особистості державного службовця в процесі здійснення управлінської діяльності»

Об'єктом дослідження кваліфікаційної магістерської роботи є процес здійснення управлінської діяльності.

Предметом дослідження є -розвиток особистості державного службовця в процесі здійснення управлінської діяльності.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дослідження є аналіз особливостей, протиріч і проблем розвитку особистості сучасного державного службовця в процесі здійснення управлінської діяльності.

Відповідно до поставленої мети визначені такі *завдання*:

- проаналізувати поняття особистості в єдності її компонентної структури та глобально-наскрізних характеристик;
- розкрити онтологічний та соціально-психологічний статус духовності як глобальної особистісної характеристики в нових контекстах державного управління;
- виокремити специфіку професійної діяльності державного службовця як управлінця та менеджера за сучасних умов;
- виявити проблемно-суперечливі особливості розвитку особистості державного службовця;
- визначити основні елементи забезпечення розвитку особистості державного службовця.
- запропонувати шляхи розв'язання проблем поглиблення духовної кризи у сфері державної служби України.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Під час дослідження було систематизовано різноманітні підходи до поняття особистості державного службовця та визначено головні властивості, впливають на її прогресивний розвиток і здатність до самореалізації.

Практичні результати дослідження полягають у виявленні тенденцій у розвитку розв'язання проблем поглиблення духовної кризи у сфері державної служби України, що супроводжуються зниженням професійності апарату публічного управління.

Рік виконання кваліфікаційної магістерської роботи – 2022.

Рік захисту роботи – 2022.

Ключові слова: розвиток особистості державного службовця, специфіка діяльності державного службовця, авторитет, довіра та відповідальність, світоглядні орієнтації державного службовця, духовні цінності.

В і д г у к
про кваліфікаційну магістерську роботу здобувача факультету економіки та управління
освітньо-професійної програми «Цифрове врядування»
Внукової Інни Іванівни на тему «Розвиток особистості
державного службовця в процесі здійснення
управлінської діяльності»

1. Актуальність теми. Сьогодення вимагає від Української держави консолідації зусиль задля забезпечення демократичного розвитку та досягнення задекларованих високих цілей. Запорукою ефективного державного управління та його адаптації до європейських стандартів є дотримання верховенства права, забезпечення рівності всіх перед законом, повага прав і свобод людини та громадянина, спрощення механізму надання якісних послуг населенню. Реалізувати демократичні принципи урядування в державі покликана державна служба – головний елемент системи державного управління. Від професіоналізму, професійної підготовки державних службовців, прозорості їх дій залежить ступінь задоволення законних інтересів громадян, авторитет держави, сталий розвиток країни та її конкурентоспроможність на міжнародній арені. На етапі глобальних трансформацій, що відбуваються в усіх основних сферах державного і суспільного життя: посилення в світовому масштабі конкурентної боротьби за висококваліфіковані кадри; залучення в управлінські проекти нових знань, технологій і компетенцій державних службовців; зміни правових основ державно-службової діяльності, діяльності управлінського персоналу, адміністративно-правові засади професійної підготовки державних службовців у контексті політики реформування набувають виняткової актуальності нині.

2. Позитивні риси кваліфікаційної магістерської роботи. Структура роботи повністю відповідає завданню з підготовки магістерського наукового дослідження. Авторкою добре проведений аналіз літературних джерел з обраної теми та запропоновані шляхи розв'язання проблем поглиблення духовної кризи у сфері державної служби України. Робота відповідно оформлена, грамотно написана, легко читається та сприймається. Авторка добре знає проблему, вміє формулювати наукові та практичні завдання, знаходити адекватні засоби їх рішення.

3. Наявність самостійних розробок автора. У роботі проведений аналіз поняття особистості в єдності її компонентної структури та глобально-наскрізних характеристик, а також виявлено проблемно-суперечливі особливості розвитку особистості державного службовця.

4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій: Матеріали та висновки роботи можна використовувати у безпосередній практиці державних службовців.

5. Наявність недоліків: текст магістерської роботи відповідає встановленим вимогам, окремого уточнення потребують деякі публіцистичні висловлювання автора.

6. Загальна оцінка кваліфікаційної магістерської роботи та її допущення до захисту перед ЕК: Дослідження виконано самостійно, якісно та вчасно, з дотриманням установлених вимог. Зміст роботи відповідає індивідуальному плану. Елементи наукової новизни і практична цінність дослідження дозволяють зробити висновок, що магістерська робота **Внукової Інни Іванівни «Розвиток особистості державного службовця в процесі здійснення управлінської діяльності»** виконана на достатньому науково-теоретичному рівні та відповідає кваліфікації «Магістр» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», а її автор заслуговує на оцінку «Добре».

Науковий керівник: професор кафедри національної економіки та публічного управління, доктор економічних наук, професор
(посада, учене звання, науковий ступінь)

Малий І.Й

(підпис)
“ _____ ” _____ 20__ р.

(прізвище, ініціали)

Рецензія
на кваліфікаційну магістерську роботу здобувача вищої освіти
Внукової Інни Іванівни
на тему: *«Розвиток особистості державного службовця в процесі здійснення управлінської діяльності»*

Держава як особливий інститут публічної влади має свої завдання і функції. Ці завдання і функції практично реалізуються за допомогою конкретних дій особового складу, що перебуває на службі у держави – державних службовців. Держава набуває реальності і сили саме в цих кадрах, в контингенті її службовців. Завдання і функції держави стають, при їх практичній реалізації, завданнями та функціями набраних державою службовців і саме від державних службовців залежить якість роботи держави. Державна служба продовжує і завершує організацію механізму держави, робить її готовою і придатною до практичної реалізації завдань і функцій держави. У процесі становлення та розбудови державності будь-якого виду, саме державна служба виступає в якості найпершого організаційного засобу виконання державою своїх цілей. Тема пропонованого магістерського дослідження особливо актуальна для українського суспільства, перед яким стоїть проблема суттєвого оновлення його духовних засад, що є важливою запорукою економічних, соціально-політичних, демократичних перетворень, формування громадянського суспільства, зміцнення української державності, української нації, входження на паритетних засадах до європейського та світового простору.

Дослідження, виконане автором, відповідає основним напрямкам наукових досліджень кафедри національної економіки та публічного управління. Автор застосував здобуті під час навчання теоретичні й практичні знання, вміння та навички в галузі публічного управління та адміністрування для вирішення конкретних практичних завдань.

Для вирішення поставлених завдань автор застосував низку підходів та методів наукового дослідження, зокрема, системний комплекс загальнонаукових і спеціальних підходів і методів. Вивчення стану досліджуваної проблеми здійснено на основі методів сучасної теорії пізнання, заснованих на філософії діалектичного розвитку національних цінностей, із використанням таких принципів наукового мислення, як індукція й дедукція, аналіз і синтез, порівняння, спостереження.

Текст магістерської роботи відповідає встановленим вимогам, окремого уточнення потребують деякі публіцистичні висловлювання автора.

Магістерська робота *Внукової Інни Іванівни* на тему *«Розвиток особистості державного службовця в процесі здійснення управлінської діяльності»* відповідає вимогам, які висуваються до дипломних робіт на здобуття кваліфікації магістра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», може бути допущена до захисту перед ЕК та заслуговує на оцінку «добре».

Рецензент:

Заступник начальника управління –
начальник 2 відділу 3 управління
Департаменту захисту інформації
Адміністрації Держспецзв'язку,
доктор філософії з публічного управління
та адміністрування

Віталій ГАВРИЛІЯК

8.12.2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ПОНЯТТЯ ТА КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ	10
1.1. ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ В ЄДНОСТІ ЇЇ КОМПОНЕНТНОЇ СТРУКТУРИ ТА ГЛОБАЛЬНО-НАСКРІЗНИХ ХАРАКТЕРИСТИК.....	10
1.2. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ДУХОВНОСТІ ЯК ГЛОБАЛЬНОЇ ОСОБИСТІСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ В НОВИХ КОНТЕКСТАХ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	16
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	22
РОЗДІЛ 2 ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ	23
2.1. ГЛОБАЛЬНА НОРМАТИВНО-МОРАЛЬНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ	23
2.2. СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ ЯК УПРАВЛІНЦЯ ТА МЕНЕДЖЕРА	46
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	56
РОЗДІЛ 3 СКЛАДНИКИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ.....	57
3.1. АВТОРИТЕТ, ДОВІРА ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДНИКИ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ	57
3.2. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ	64
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ	69
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ....	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема розвитку духовності особистості для сучасної філософської, соціально-психологічної та державно-управлінської думки є однією з найбільш важливих. Сучасний цивілізований світ дедалі більше переконується в тому, що без розв'язання цієї проблеми стає неможливим подальший соціальний прогрес. Людство нагромадило величезні матеріальні та духовні цінності, зробило видатні відкриття в різних галузях науки. Значно змінилася й сама людина. Вона стала освіченою, оволоділа засобами впливу на навколишній світ. Історично, разом із зміною життєвих обставин, змінюється духовна сутність людини. Багатьом людям сьогодні притаманні такі риси, як гуманність, справедливість, толерантність тощо. Але, поряд з цими здобутками, навіть загальний погляд на сучасний стан людства, стан його окремих регіонів та сфер буття (зокрема буття та діяльності державних службовців), дає змогу побачити велику кількість проблем та протиріч, породжених невідповідністю потужності матеріальних можливостей суспільства та етичності шляхів їх реалізації, високою освіченістю людей та їхньою часто-густо сумнівною моральністю, а також непевними ціннісними орієнтаціями їхньої діяльності тощо.

На сучасному етапі розвитку суспільства, який характеризується об'єктивним процесом зростання ролі особистості в історії, поглибленням демократичних процесів, розширенням конституційних прав та соціальних гарантій громадян, питання про духовність особистості стає дедалі актуальнішим. Особливого значення це питання набуває стосовно державних службовців тих країн, які знаходяться на переломному етапі свого розвитку, зокрема для України, яка успадкувала від старої радянської системи занепад духовності, деформації та перекоси в духовному світі багатьох людей, в тому числі й державних службовців.

Тему духовності дедалі більше усвідомлюють як актуальну для сьогодення

філософи, діячі культури та релігії, державотворці, педагоги, політики, публіцисти, журналісти тощо. Вони звертаються до цієї теми, вбачаючи в духовності “панацею” від сучасних хвороб людини, культури, соціуму, людства загалом. Духовність – запорука реального самоствердження і самовдосконалення особистості, головний чинник прогресивного розвитку суспільства. Як відомо, безробіття, зубожіння, зневіра, невпевненість, розчарування є факторами руйнації духовних сил та устремлінь. Це радше шлях до рабства (оскільки такими людьми легко керувати), а не до побудови демократичного суспільства.

Відтак знання соціального механізму, тенденцій та шляхів розвитку духовності особистості, специфіки їх реалізації у діяльності державних службовців за умов соціально-перехідного суспільства здатне надати суттєву допомогу зрілим, більш активним та діяльним силам суспільства для подолання успадкованої бездуховності, створити умови для переходу кожної особистості (тим паче державних службовців) на нову, більш високу якість духовності.

Тема пропонованого магістерського дослідження особливо актуальна для українського суспільства, перед яким стоїть проблема суттєвого оновлення його духовних засад, що є важливою запорукою економічних, соціально-політичних, демократичних перетворень, формування громадянського суспільства, зміцнення української державності, української нації, входження на паритетних засадах до європейського та світового простору. Духовна реформація як особистості, так і соціуму загалом є важливою передумовою подолання аномії (соціологія тлумачить це поняття як утрату духовних цінностей), корумпованості, соціальної дезінтеграції, кризи соціальної та національно-культурної ідентичності, а також передумовою відродження та розвитку української культури в її самобутності та загальноцивілізаційній значущості.

На жаль, у сучасній вітчизняній та зарубіжній суспільствознавчій літературі відсутня цілісна концепція розвитку духовності особистості та її механізмів. Однією з головних причин недостатнього вивчення проблеми сутності та змісту духовності є та, що до недавнього часу у філософській літературі домінував

погляд, згідно з яким духовність людини є не більш ніж “відбиток” її буття. Тому цілком закономірно духовність людини розуміли спрощено та тенденційно. Фактично все багатство духовного життя зводили до деяких елементів змісту свідомості, які, в свою чергу, ототожнювали з формами організації знання. Праці багатьох вітчизняних філософів, психологів та педагогів, якщо вони виходили з більш глибокого та змістовного погляду на духовний світ людини, замовчували, не даючи їм офіційного визнання. Приблизно від середини 1960-х років окреслилися деякі зрушення у тлумаченні духовного життя людини, виникла і з часом укорінилася тенденція при аналізі духовних явищ зважати на активну роль свідомості, відносну автономність духовного розвитку людини. Відома ідеологізація цих філософських досліджень, зумовлена авторитарним суспільним порядком, не давала змоги цій тенденції розвинутися до переосмислення самих засад розуміння людського духу. Загалом цю тенденцію реалізовували у дослідженнях окремих аспектів та особливостей духовного життя людини, формування та розвитку духовності особистості.

Філософсько-соціологічні та духовні проблеми формування особистості в процесі здійснення управлінської діяльності розглядали А.Б.Авер'янов, В.П.Андрущенко, Л.П.Буєва, Т.Е.Василевська, Б.Гурне, С.Д.Дубенко, О.В.Карпенко, В.М.Князєв, В.І.Куценко, В.І.Луговий, І.Й.Малий, В.І.Мельниченко, Н.Р.Нижник, В.С.Пазенок, Л.А.Пашко, М.І.Пірен, Н.Г.Плахотнюк, В.В.Цветков, П.С.Шпиґа та інші.

Погоджуючись з тим, що зазначені вище наукові напрямки сприяли висвітленню важливих аспектів механізму формування особистості та її духовності, зазначимо, що при вивченні цього процесу окреслилися певні диспропорції. Недостатньо досліджена дія економічних, соціальних, політичних, духовних, організаційних чинників та реальних протиріч особистого життєвого досвіду людей на духовність особистості. Залишається відносно маловивченим конкретний механізм взаємодії різних соціальних чинників розвитку духовних якостей особистості. Так, наприклад, взаємозв'язок системи суспільних відносин,

суспільної діяльності з процесом формування духовності людей переважно просто констатують, ніж детально досліджують. Конкретизація цієї проблематики стосовно державних службовців змушує констатувати майже цілковиту відсутність будь-яких не те що наукових доробків, але й навіть просто спроб висвітлити цю проблему (як правило, цю проблематику розглядають та здійснюють доволі несміливі спроби проаналізувати її переважно у полемічно-критичних газетних публікаціях та у белетризованих виданнях).

На підставі доведеної актуальності поставленої проблеми та аналізу рівня її дослідженості можемо сформулювати ключові питання нашого дослідження – його об'єкт, предмет, мету та основні дослідницькі завдання.

Об'єкт дослідження – процес здійснення управлінської діяльності.

Предмет дослідження – розвиток особистості державного службовця в процесі здійснення управлінської діяльності.

Мета дослідження – аналіз особливостей, протиріч і проблем розвитку особистості сучасного державного службовця в процесі здійснення управлінської діяльності.

Для досягнення поставленої мети та доведення висунутої гіпотези необхідно було розв'язати такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати поняття особистості в єдності її компонентної структури та глобально-наскрізних характеристик;
- розкрити онтологічний та соціально-психологічний статус духовності як глобальної особистісної характеристики в нових контекстах державного управління;
- виокремити специфіку професійної діяльності державного службовця як управлінця та менеджера за сучасних умов;
- виявити проблемно-суперечливі особливості розвитку особистості державного службовця;
- визначити основні елементи забезпечення розвитку особистості державного службовця.

- запропонувати шляхи розв'язання проблем поглиблення духовної кризи у сфері державної служби України.

Методологічні засади та методи дослідження. Головним методологічним інструментарієм роботи стали методологія соціально-філософського та соціально-психологічного дослідження, загальнонаукові методи наукового пізнання, правового регулювання, наукового дослідження, управління персоналом, системний та діяльнісний підходи, структурно-функціональний аналіз; використані також джерела законодавства, результати фундаментальних досліджень у царині філософії, державного управління, соціології, політології, психології, педагогіки; не можна було також обминути матеріали та публікації сучасних засобів масової інформації тощо. Обраний методологічний підхід дав змогу інтегрувати в роботі методологічні принципи та ідеї соціальної філософії, соціальної психології, антропології, комунікативної філософії, гуманістичного психоаналізу, теорії управління та деяких інших “дрібніших” відгалужень сучасного пізнання духовності та особистості.

Практичне значення дослідження. Здійснений у роботі аналіз духовності особистості державного службовця є певним узагальненням положень теорії особистості, її духовного становлення. Висновки роботи мають методологічне значення для вдосконалення конкретних досліджень духовних якостей особистості, розробки шляхів та способів їхнього розвитку. Аналітичний матеріал та зроблені узагальнення можуть бути використані у викладацькій практиці при висвітленні таких тем, як “Державна ”, “Етичні виміри діяльності державних службовців”, “Легітимність влади”, “Особа і суспільство”, “Проблема людини та соціального середовища”, “Механізми соціально-управлінської діяльності та соціальної поведінки”, “Соціальні протиріччя, конфлікти, шляхи їх подолання та відображення в духовному процесі” та ін. Певне застосування отримані в роботі результати також можуть знайти у практичній роботі щодо оновлення виховного процесу, поширення досвіду кадрової роботи, покращення організації духовного виробництва, зміцнення соціальної справедливості, утвердження демократичних

засад і принципів діяльності державного апарату, подолання явищ, які справляють негативний вплив на духовність. Головні проблеми правового характеру у сфері державної служби та пропоновані шляхи їх розв’язання можуть знайти місце у законодавчому врегулюванні, зокрема, у новому Законі України “Про державну службу”.

Апробація результатів дослідження. Деякі положення магістерського дослідження оприлюднені автором на науково-комунікативному заході, зокрема на науковій конференції:

Внукова І. І. Розвиток особистості державного службовця в процесі здійснення управлінської діяльності. Публічне управління та кібербезпека: теорія та практика зб. тез наук. доп.наук. практ. конф. (Київ, 15 вересня 2022 р.). [Електронне видання]. – Київ :«ОФІС ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ», 2022. С.20-23.

Структура та обсяг роботи. Дослідження складається із вступу, трьох розділів (які включають шість підрозділів), висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

1.1. Поняття особистості в єдності її компонентної структури та глобально-наскрізних характеристик

Розгляд поняття особистості почнемо з найзагальніших енциклопедичних визначень цього поняття. “Особистість – людина як суспільна істота, суб’єкт пізнання та активного перетворення світу. Особистістю є тільки людина як розумна істота, яка володіє мовленням та здатністю до трудової діяльності” [71, с.304]. За двадцять років це визначення було уточнене (й дещо ускладнене): “Особистість, загальножиттєвий та науковий термін, який позначає: 1) людського індивіда як суб’єкта відносин та свідомої діяльності (особу в широкому розумінні слова) або 2) усталену систему соціально значущих рис, які характеризують індивіда як члена того чи того суспільства або спільноти. Хоча ці два поняття – особа як цілісність людини (лат. *persona*) та особистість як її соціальне та психологічне обличчя (лат. *personalitas*) – термінологічно цілком розрізнявані, їх уживають іноді як синоніми” [72, с.578].

У “Філософській енциклопедії” сказано: “Особистість – людський індивід як продукт суспільного розвитку, суб’єкт праці, спілкування та пізнання, детермінований конкретно-історичними умовами життя суспільства” [74, с.196]. Треба також згадати і визначення, наведене у “Педагогічній енциклопедії”, розрахованій на теоретиків та практиків, для яких правильне розуміння особистості є професійно значущим: “Особистість – людина як суспільний індивідуум, суб’єкт пізнання та активного перетворення світу, розумна істота, яка володіє мовленням та здатністю до трудової діяльності” [73, с.660].

Першим спільним моментом для всіх наведених визначень особистості є розуміння її як цілісної емпіричної даності, репрезентованої окремою людиною,

взятою з боку того чи того поєднання її соціальних якостей. Необхідність обґрунтування істотності, значущості цих якостей, їхнього особистіснотвірного потенціалу призводить до пошуків методологічних критеріїв їх відбору, і стосовно цього найбільш плідним та перспективним показав себе розгляд як підстави особистості саме предметної діяльності, яка має соціальний характер; тут методологічні функції категорії предметної діяльності реалізуються через такі її характеристики, як соціальна зумовленість і зв'язок із значеннями, фіксованими у закріплених схемах дії, поняттях мови, соціальних ролях, цінностях, нормах тощо.

Другим спільним моментом для цих визначень є їхня описовість, точніше, “приписовість”. Властивість “бути особистістю” апріорі приписують кожній людині. Згідно з цими визначеннями, кожна людина є особистістю, а особистість відповідно є соціальною характеристикою кожної людини. За такого підходу принципово неможливо поставити психолого-педагогічне завдання формування особистості, оскільки вона і так у всіх є. Розвиток же особистості розглядають як прирощення, вдосконалення вже наявного; проблеми виникнення якихось нових якісних особливостей, які визначають розвиток індивіда в особистість, за такого підходу не розв'язують, їх навіть не можна поставити.

Проте в літературі репрезентована й інша точка зору, згідно з якою особистістю можна (і належить) вважати лише людину, яка виділяється у певних відношеннях (наприклад, рівнем свідомості, ціннісними орієнтаціями, спрямованістю інтересів тощо). Найбільш показовим у цьому плані є таке визначення: “Особистість – це людина, яка має історично зумовлений рівень розумності та відповідальності перед суспільством... робить своєю індивідуальною діяльністю внесок у розвиток суспільства і веде спосіб життя, який відповідає ідеалам доби” [121, с.88]. В.П.Тугаринов, якому належить це визначення, називає його нормативним, тобто таким, що виходить з певного ідеалу особистості; згідно з цим визначенням, особистість як соціальна визначеність є мірою відповідності людини певному, соціально заданому ідеалу.

Широта вживання терміну “особистість” і похідних від нього слів на

побутовому рівні, з одного боку, і багатозначність його використання в різноманітних суспільних науках, з іншого боку, об'єктивно вимагають чіткішого визначення поняття “особистість” з соціально-філософської точки зору. Для цього необхідно попередньо з'ясувати, який з аспектів феномена особистості досліджує кожна окрема соціальна наука.

У вітчизняній науці єдину спробу такого підходу здійснив ще за радянських часів відомий психолог Б.Г.Ананьєв [5, с.69 – 71]. Але реалізовано цю спробу було дуже схематично, без належних пояснень; крім того, критерієм виокремлення предмета вивчення феномена особистості для суспільних наук було обрано головні соціально-психологічні характеристики людини (характер, темперамент, здібності, схильності, суспільна поведінка, мотивація поведінки, структура особистості, суспільні функції-ролі, цілі та цінності життя, соціальний статус особистості а також особливості перебігу психічних процесів тощо). Це неповторне в своїй індивідуальності поєднання властивостей у кожної конкретної людини утворює стійку єдність, яку можна розглядати як відносну сталість психічного обриса або складу особистості [4, с.167]. Такий підхід є дещо однобічним.

Тому спробуємо, з одного боку, з більш широких, а з іншого боку, з більш узагальнених позицій визначити, що вивчають у феномені особистості психологія, педагогіка, соціологія, політологія, історія, економічні та юридичні науки, культурологія, етнологія та соціальна філософія.

Одразу зауважимо, що оскільки нині панує тенденція інтеграції гуманітарного знання за всім спектром проблематики людини, то різноманітні дисципліни мимоволі виходять за межі своїх предметів і втручаються у сфери інших, дотичних до них суспільних наук. Це закономірно призводить до перехрещування їхніх предметів дослідження. У результаті з'являються такі симбіозні дисципліни, як генетична психологія, культурно-історична психологія, педагогічна психологія, психологія політики, історична психологія, етнопсихологія, історична етнологія, філософія історії, філософія культури,

філософія права, філософська антропологія, філософія політики, соціальна антропологія, політична антропологія, економічна антропологія, юридична антропологія, соціологія культури, соціальна культурологія, економічна соціологія, етносоціологія та безліч інших.

Серед наук, які вивчають феномен особистості, на сьогодні найбільших успіхів досягла психологія. Про це свідчить хоча б той факт, що в ній налічують понад 50 варіантів теорії особистості [131]. Серед зарубіжних корифеїв сучасної світової психології, які зробили вагомий внесок до розробки цієї проблеми, можна назвати А.Адлера, Г.Айзенка, Е.Еріксона, П.Жане, А.Маслоу, Г.Оллпорта, Ж.Піаже, Ж.Політцера, К.Роджерса, Л.Сева, Б.Скіннера, З.Фрейда, Е.Фромма, К.Хорні, К.Юнга, та багатьох інших.

Вітчизняна психологія, як і світова, має давні традиції, значні досягнення у дослідженні феномена особистості. У своєму розвитку в цьому напрямку вона зазнала істотної еволюції. Так, А.В.Петровський та М.Г.Ярошевський виокремлюють чотири етапи побудови знань про особистість, які історично склалися у вітчизняній психологічній науці [96].

Історично перший етап побудови психологічної теорії особистості сформувався наприкінці ХІХ – на початку ХХ сторіччя. Для цього періоду найбільш важливою була поява самої ідеї особистості. Перетворення людини на особистість розглядали як ідеальну модель, як соціально бажаний підсумок розвитку людського індивіда. Другий етап побудови теорії особистості, який сформувався у 1930 – 1960-ті роки, був визначений логікою збереження ідеї особистості у зіткненні із суспільством, яке знищувало “особистісне” в людині. У цей період відбувалася підміна реального вивчення феномена “особистість” вивченням “образу особистості” відповідно до вимог панівної на той час ідеології. Почалися пошуки нових підходів до реалізації марксистського положення про соціальну сутність індивіда. Виникають різноманітні гіпотези та концепції розуміння природи психічної активності суб’єкта.

Третій етап побудови психологічної теорії особистості (середина 1960-х –

кінець 1980-х років) характеризується “відродженням” ідеї особистості в ситуації амбівалентного ставлення суспільства до “особистісного” в людині. У теоретичних концепціях ця логіка “відродження” виявила себе у прагненні дослідників виявити “ядерні” характеристики особистості як унікальної істоти. У цей період плідно розроблялися ідеї розуміння особистості як системної якості або системного утворення та пропонувалися різноманітні моделі структури особистості. Чітко вимальовувалося завдання системно-рівневої концепції розвитку особистості, об’єднання структурно-статичного підходу до особистості з процесуально-динамічним

У концепції структури та розвитку особистості О.М.Леонтьєва центральне місце належить діяльності. Ця концепція описує особистість одночасно у психологічних (мотиви) та поведінкових (діяльність) термінах. Як і у Л.І.Божович, головною внутрішньою характеристикою особистості у О.М.Леонтьєва стала мотиваційна сфера особистості. Другим важливим поняттям в його теорії є “особистісний смисл”. Він виражає відношення цілей діяльності людини (тобто того, на що вона у певний момент безпосередньо спрямована) до її мотивів (тобто того, що її спонукає). Чим різноманітніші різновиди діяльності, до яких особистість включена, чим більше вони розвинені та ієрархізовані, тим внутрішньо багатшою є особистість.

Виходячи із твердження, що особистість, як і індивідуальність, – явище структурне і означає поєднання елементів і їх зв’язків у цілісність, К.К.Платонов розробив динамічну функціональну структуру особистості, яка складається з чотирьох ієрархічних рівнів. Кожному рівню вищого порядку притаманний вищий рівень системної якості порівняно із шаблонами нижчого порядку. Найнижчий структурний рівень – біопсихологічні властивості – природна основа особистості. Наступний – психічні процеси, властивості та особливості. Ще вищий рівень – рівень знань, умінь і навичок особистості. І найвищий – спрямованість особистості.

Четвертий етап побудови теорії особистості постав в останнє десятиріччя

XX сторіччя, його характеризує логіка “самоздійснення” ідеї особистості, що стало можливим у суспільстві, яке шукає шляхи до формування людини як особистості. У цей період посилюється увага до методологічних проблем. Феноменологічні аспекти особистості стають домінуючими у цій проблематиці.

Характерними для цього періоду є результати наукових досліджень, пов’язані з інтегруючим впливом культурного розвитку суспільства на формування і розвиток особистості, тобто наявною системою узгодження духовних інтересів особи, спільноти й суспільства щодо науки й освіти, літератури й мистецтва, соціальних і моральних цінностей, інтелектуального й культурного потенціалу суспільства.

Аналіз теорій особистості згаданих вище західних та вітчизняних дослідників дає можливість узагальнено окреслити предмет вивчення психологією цієї проблематики. Умовно його можна поділити на п’ять головних сфер дослідження: 1) психологічна структура особистості; 2) мотиваційна сфера поведінки особистості; 3) психічні закономірності формування особистості; 4) вивчення механізмів патопсихологічних відхилень у мисленні та поведінці особистості; 5) психотерапевтичні засоби відновлення норми у мисленні та поведінці особистості.

Визначивши предмет психологічного дослідження феномена особистості, можна спробувати розібратися у змісті, який вкладають у поняття “особистість” представники різноманітних психологічних шкіл та напрямків. Наприклад, К.Роджерс описував особистість у термінах “самості” (або “єства”): як організовану, довгострокову суб’єктивну сутність, яка сприймається і становить осереддя наших переживань. Г.Оллпорт визначав особистість як те, що індивідуум являє собою насправді, – внутрішнє “щось”, що детермінує характер взаємодії людини зі світом. Згідно з Е.Еріксоном, індивідуум упродовж життя проходить через шеріг психосоціальних криз, і його особистість постає як функція результатів чергової кризи. Дж.Келлі розглядав особистість як притаманний кожному індивідууму унікальний засіб усвідомлення життєвого

досвіду. Нарешті, А.Бандура розглядав особистість як складний паттерн безперервного взаємовпливу індивідуума, поведінки та ситуації [131, с.23].

1.2. Соціально-психологічний статус духовності як глобальної особистісної характеристики в нових контекстах державного управління

соціально-психологічний статус духовності як глобальної особистісної характеристики в нових контекстах державного управління

Аналіз великої кількості формулювань поняття особистості, зроблених провідними західними та вітчизняними психологами, дає можливість виокремити в них не тільки одиничне та особливе, а й загальне. Таким, на нашу думку, є розуміння особистості як інтегральної якості людини, яка об'єднує в цілісність усі її психічні властивості, процеси та відносини, детерміновані внутрішніми та зовнішніми чинниками існування індивіда, та різко відрізняє його від інших людей.

У вивченні цієї проблеми з психологією тісно пов'язана педагогіка. Предметом останньої є педагогічний процес, тобто процес навчання та виховання людини як особлива функція суспільства, що реалізується у тих чи інших педагогічних системах [106, с.223].

З наведеного визначення одразу не видно, в якому ракурсі вивчає феномен особистості ця наука. Проте якщо пригадати, що структурними підвалинами та засадами будь-якої педагогічної системи є цілі, методи, засоби та форми навчання та виховання [60], то одразу все стає ясно. Адже перший із зазначених елементів (тобто цілі) зумовлений панівним у різних історичних та цивілізаційних типах суспільств ідеалом людини, а саме цей ідеал і відповідає, на нашу думку, поняттю особистості.

Але в різноманітних культурах поняття особистості і за назвою, і за змістом істотно відрізняється. Для стародавнього грека ідеалом був “добрий чоловік”,

“герой” або мудрець. Для римлянина – громадянин. Для індуса ідеалом був “атман” – людина, яка занурюється в нірвану, душа якої в йозі позбавлялася своєї обтяжливої окремішності і, підвладна закону карми, ставала в чергу перевтілень. Для китайця таким був або мовчазний даоський вчитель, який прагне через медитацію до злиття зі світовою цілісністю, або діяльний “цзюньцзи”, який уважно йде по стопах предків. Середньовічний європеєць у подібний випадках користувався уявленням про “праведника” або про лицаря з його “чесною”. Англієць XVIII сторіччя використовував для цього поняття “джентльмен”. “І тільки після Й.Гете та В. фон Гумбольдта, Д.Дідро та К.Бюффона, І.Канта та Й.Фіхте, після романтиків як ідеал уперше були усвідомлені “індивідуальність” та “особистість” [16, с.19 – 20].

Виявивши у предметі дослідження педагогікою феномена особистості загальне (єдність структурних елементів побудови процесів навчання та виховання) та одиничне (зміст педагогічних цілей у різноманітних культурах), можемо тепер визначити й особливе. Ним є специфіка змісту та технології застосування в різноманітних історичних і цивілізаційних типах суспільства методів, засобів і форм навчання та виховання особистості як вищого, “ідеального” рівня розвитку людини.

На відміну від психології, яка досліджує індивідуальні розбіжності людей (їхній темперамент, характер, особливості поведінки та мислення, тобто те, що їх відрізняє), соціологія, навпаки, вивчає соціально типове в них, тобто те, що робить їх схожими.

Вважають, що особистість як соціально-типова характеристика людей пережила певну еволюцію разом з історичною еволюцією. Так, якщо первісна людина характеризувалася діяльністю адаптивною, пристосувальною, то сучасна людина має значно багатший функціональний репертуар і загалом відіграє незрівнянно активнішу роль у природі та суспільстві. Можна сказати, що особистість дедалі повніше виявлялася, формувалася і заповнювала людину, виринаючи її зі світу ества (бажань та пристрастей) і приводячи у світ

громадянської свободи та творчості. У цьому розумінні особистість як соціальна сутність людини ставала дедалі більш концентрованою субстанцією її особливої (суспільної) природи.

Такий підхід дає можливість типізувати особистість за такими макросоціологічними критеріями: панівна суспільно-економічна формація, цивілізаційний тип суспільства, приналежність до конкретної етнічної культури або соціального прошарку. Перший із зазначених критеріїв дає змогу говорити про первіснообщинний, рабовласницький, феодальний, капіталістичний та соціалістичний типи особистості. Другий – про східний або західний. Третій – про європейський, американський, китайський, арабський, індійський, японський, слов'янський, скандинавський та інші типи особистості. Четвертий – про особистість раба та рабовласника, феодала та васала, робітника та капіталіста, селянина та поміщика, мешканця міста та селянина тощо.

З точки зору макросоціології, для якої вагоміше ціле, а не частини, і цікавіша групова взаємодія, а не міжіндивідна, особистість є продуктом суспільства (культури, історії, космосу тощо). Таких поглядів дотримувалися К.Маркс, Е.Дюркгейм, М.Вебер, Т.Парсонс та інші відомі дослідники, які вважали найгострішою проблему соціалізації людей. Говорячи сучасною мовою, під соціалізацією вони розуміли вироблення в процесі розвитку людини типових соціальних реакцій та форм активності, покликаних забезпечити їй нормальне спілкування, взаємодію та співіснування з іншими людьми.

На противагу макросоціологічному погляду “згори донизу” мікросоціологія вивчає феномен особистості безпосередньо у процесі міжіндивідної взаємодії. Тому і процес “олюднення” (соціалізації), і процедури “вбудовування” особистості в різноманітні спільноти та структури тут розглядають здебільшого крізь призму рольових концепцій.

Цей теоретичний підхід майже водночас почали розробляти етнограф М.Мід (“Роль Я і суспільство”, 1934 рік) і соціолог Р.Лінтон (“Дослідження людини”, 1936 рік). Серед сучасних українських послідовників мікросоціології

можна назвати В.Т.Цибу [132].

Оскільки мікросоціологія займається вивченням механізмів соціалізації як процесів освоєння функцій та ролей, вона змушена постійно використовувати напрацювання етнології та психології. Так, наприклад, вона активно використовує виокремлені дослідниками малих традиційних культур М.Мід та Ч.Х.Кулі стадії соціалізації людей в процесі освоєння ними ролей у первинних групах (імітації, гри, групового членства); теорію Е.Берна побудови своєї долі залежно від обраної ролі, викладену у знаменитому соціально-психологічному бестселері “Ігри, в які грають люди. Люди, які грають в ігри”; наукову модель узгодження інстинкту та волі як підґрунтя прояву особистості, розроблену З.Фрейдом. Активно використовує соціологія і сформульовану швейцарським психологом Ж.Піаже концепцію когнітивного (розумового) розвитку дитини як ланцюжка послідовних стадій соціалізації особистості.

Історія, на відміну від психології та соціології, які, як було зазначено, вивчають відповідно індивідуально-типове та соціально-типове в особистості, внутрішні та зовнішні механізми її формування та прояву, займається пошуком та описом фактів біографій видатних людей, визначенням ролі та місця останніх у важливих історичних подіях. Предмет цієї науки у дослідженні феномена особистості безпосередньо виходить на вивчення політологією проблематики лідерства (частковим проявом чого є феномен “державного службовця”).

У політиці за характером та масштабом діяльності розрізняють лідерів трьох типів: 1) лідер малої групи осіб, які мають спільні інтереси і володіють найбільшою владою у певному суспільстві; 2) лідер суспільного руху (організації, партії), особистість, з якою конкретні соціальні прошарки (групи) асоціюють можливість задоволення своїх інтересів; 3) лідер-політик, який діє в системі владних відносин, в якій політичне лідерство репрезентоване у вигляді соціальної інституції, тобто це лідер національного масштабу.

У політології досліджують не тільки суттєвість лідерства, але й вплив політичного лідерства на розвиток суспільства. Цей вплив багато в чому залежить

від типу лідерства. На думку М.Вебера, таких типів є три:

- 1) традиційне лідерство, визначене приналежністю до еліти, вірою в святість традицій (характерно для “доіндустріального” суспільства);
- 2) харизматичне лідерство, або культ особистості;
- 3) раціонально-легальне лідерство, ґрунтоване на вірі в законність існуючого порядку (бюрократичне лідерство, агент певної державної функції). Саме останній тип лідерства може бути застосований при аналізі діяльності та духовності державного службовця.

Крім проблематики лідерства, політологія вивчає феномен особистості як суб’єкта політики. Суть останнього – у визначенні можливості та міри впливу особистості на політичну владу в особі передусім держави та її органів. У зв’язку з цим політологія виокремлює різні типи політичної поведінки особистості: особистість з високою політичною активністю; особистість з різноманітним рівнем компетентності; особистість компетентного критика (і власної діяльності); пасивна особистість з нейтральним або негативним ставленням до політики; аполітична і відчужена особистість з негативним ставленням до своєї залученості до політики.

Політологічна проблематика лідерства та феномена особистості як суб’єкта політики знаходить своє специфічне продовження в економічних та юридичних науках. Перша із зазначених галузей досліджень трансформується в теорію менеджменту. Її предметом є вивчення закономірностей та шляхів підвищення ефективності діяльності суб’єктів економічних відносин. Виходячи з того, що на чолі останніх завжди стоїть керівник, тобто у більшості випадків людина, яка виділяється серед інших людей за своїми природними та соціальними якостями, з повною підставою можна стверджувати, що цей науковий напрямок безпосередньо стосується проблематики дослідження феномена особистості державного службовця.

Розгляд феномена особистості як суб’єкта політики та менеджера в юридичних науках знаходить своє продовження у проблематиці конституційного

та цивільного права. Останні досліджують законодавчі умови та норми, які гарантують ефективне функціонування демократичних інституцій суспільства як головного засобу захисту соціально активних і критично мислячих громадян (у нашому розумінні – особистостей) від свавілля чиновницької бюрократії (у певному розумінні – державних службовців) та держави загалом, і забезпечення можливостей реалізації ними на практиці своїх конституційних прав та свобод.

Багато в чому перегукуються предмети вивчення феномена особистості у культурології та етнології. Перша з них досліджує характерні риси різноманітних історичних типів особистості, специфіку механізмів прояву ними соціокультурної творчості в різних видах діяльності. Друга – характерні особливості прояву феномена особистості в різних національних культурах, їхню роль та місце в структурі етнічних соціумів.

Соціальна філософія, акумулюючи підходи розглянутих вище наук, вивчає особистість, по-перше, як суб'єкта космоприродної еволюції людства, по-друге, як суб'єкта історичного процесу, по-третє, як суб'єкта соціокультурної творчості.

Звідси випливає, що сучасною особистістю є психічно здорова людина, яка досягла дорослого віку, з яскраво вираженою індивідуальністю, яка завдяки біологічно успадкованій природній активності та специфічним соціокультурним умовам формування в онтогенезі вийшла у своєму духовному розвитку на рівень суб'єкта суспільних відносин, соціальної та культурної творчості.

Аналізуючи особистість у контексті її належності до певних соціально-професійних груп, зокрема, у сфері державного управління, науковці дають наступне визначення: “особистість державного службовця – це цілісна сукупність властивостей індивіда, що фіксує органічну єдність індивідуальних якостей людини та особливості її включення до суспільних відносин через сферу державної служби” [88, с.34]. “Державні службовці з притаманними їм професійними навичками, менталітетом та культурою відрізняються від усіх інших соціально-професійних груп однією важливою особливістю, а саме: відповідальністю за управління в державі” [87, с.3].

Висновки до першого розділу

Визначено, що серед головних структурних компонентів особистості традиційно виокремлюють біопсихічні властивості (темперамент, статеві-вікові властивості), особливості перебігу психічних процесів (серед них – воля, почуття, сприйняття, мислення, відчуття, емоції, пам'ять), досвід (тобто звички, вміння, навички, знання) та спрямованість особистості (її переконання, світогляд, ідеали, устремління, прагнення, інтереси, бажання тощо).

Але не вони визначають особистість як таку. Головними критеріями для характеристики особистості є так звані наскрізно-інтегральні характеристики, які мають дуальний характер (духовність – бездуховність, моральність – неморальність, інтровертність – екстравертність, інтернальність – екстернальність та багато інших). І найголовнішим з цих інтегральних параметрів можна вважати саме духовність особистості, до розгляду якої перейдемо докладніше в наступному розділі.

Доведено, що особистість як сутнісна характеристика індивіда не є притаманною йому від народження, а набувається в процесі досягнення певного рівня соціальної зрілості і нагромадження цілісної сукупності властивостей та індивідуальних якостей, які уможливлюють перехід індивіда до якісно вищої форми існування – особистості.

Виходячи з критеріїв кваліфікаційного відбору кадрів для державної служби, визначених у встановленому законодавством порядку, слід наголосити на тому, що сутнісна категорія особистості повинна бути властива всім державним службовцям, оскільки вони посідають певне місце в суспільстві і ефективність виконання їхніх повноважень залежить від відповідного світоглядного рівня, професійної майстерності та усвідомленого обов'язку нести відповідальність.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

2.1. Глобальна нормативно-моральнісна характеристика особистості державного службовця

В царині соціально-гуманітарного пізнання можна спостерігати певний парадокс. Незважаючи на те, що прагматичні аспекти буття людини в сучасному світі вимагають підсилення дослідницької уваги до духовних феноменів, поняття “духовність” як якісна характеристика людської особистості та її діяльності (в тому числі й суто прагматичної) ще не стала ні невід’ємною складовою ні соціально-філософських та соціально-психологічних досліджень, ні критерієм оцінки конкретної практичної діяльності тих чи тих працівників, у тому числі й державних службовців. Безнастанні скарги на брак духовності, поширені на рівні як буденної, так і теоретичної свідомості, рідко сполучені з філософсько-рефлексивним осмисленням духовності і як поняття, і як феномена.

Вихідним пунктом смислового прояснення поняття “духовність” і водночас необхідною умовою набуття цим поняттям філософсько-категорійного статусу має бути виявлення тих смислових відтінків, які відрізняють це поняття від інших, споріднених до нього. Поняття “духовність” належить до сімейства філософських категорій, які окреслюють специфіку людського способу буття у світі, розкривають відмінність людського світу від світу природного, вітального, матеріального. Для позначення такої відмінності використовують різні поняття: “духовні потреби”, “духовне виробництво”, “духовні цінності”, “духовна сфера”, “духовна культура”, “духовний світ” тощо.

Що стосується поширених нині визначень духовності, то її характеризують найчастіше як найважливішу здатність особистості, яка уможливорює її самоконструювання, самототожність, інтенційність, трансцендентність та

свободу. Інакше кажучи, духовність розуміють як головний принцип самобудування особистості, вільного та творчого ставлення особистості до власного життя. Причому духовність розглядають переважно у межах нормативної модальності – як моральний (моральнісний) ідеал.

Поняття духовності може бути застосоване для позначення сутнісної характеристики людини, фіксації специфіки її буття у світі. Буття людини як родової істоти у повному розумінні є буттям, спрямованим духом. Людина – це єдина жива істота, життєдіяльність якої визначена не її інстинктивною природою, а соціокультурними цінностями та смислами. Звідси духовність може бути інтерпретована як ціннісно-сміслова форма людини. Іншими словами, духовність як ціннісно-сміслова форма є для людини певною оформленою перспективою, певним горизонтом її світобачення, світорозуміння, життєздійснення тощо. Тобто духовність є горизонтом життєвого світу людини.

Феномени духовного неминуче постають перед людиною як проблема в переломні, драматичні періоди як особистого, так і історичного розвитку. За сучасних умов дедалі частіше застосовують аргументацію “від духовності” – не лише в суспільствознавстві та гуманітаристиці, а і в освітньо-виховній царині, у політиці, у пошуках причин економічних негараздів та перспектив, під час розв’язання правових питань, у захисті особистої гідності у повсякденному житті. Все це свідчить про універсалізацію концепту духовності, яким дедалі частіше користується наше суспільство (порівняно з нещодавнім минулим). Останні двадцять років відзначені й наполегливими спробами вітчизняних філософів переосмислити поняття “духовність”, увести його до системи повноправних філософських категорій. Але суттєвою перешкодою на цьому шляху стала відсутність відпрацьованої методологічної стратегії, яка б утілилася в розробленому поняттєвому апараті, у розумінні духовності як складного, неоднозначного феномена. Постійні скарги на брак духовності часто-густо мають побутовий характер, не сполучені з філософсько-рефлексивними передумовами осмислення духовності і як поняття, і як феномена.

Духовність є вірогідною (і в цьому розумінні “первинною”) реальністю для людини. В історії світу відбувається протиборство двох начал: суб’єктивності, духовності, свободи, істини, правди, любові, людяності та об’єктивності, детермінізму, користі, сили, влади. Саме поняття “духовність” вважають прийнятним лише стосовно окремої людини як особистості. Так, С.Б.Кримський пише: “Духовність не тотожна духовному життю суспільства. Вона постає як спосіб самопобудови особистості та конструюється у вигляді визнання її носія” [67, с.21].

Визнання духовності як вищого принципу самопобудови людини, як виходу до вищих ціннісних інстанцій конструювання особистості та її ментальності не заперечує очевидності існування таких понять, як “дух народу”, “душа народу”, “духовність суспільства”, “духовний чинник”, “духовне виробництво” тощо.

Цілісні уявлення про духовність соціальних систем, їхню сутність, зміст, роль, яку вони відіграють у життєдіяльності суспільства, можна скласти лише спираючись на нові наукові підходи, які відображають потреби соціальної практики, що динамічно змінюються, використовуючи весь арсенал дослідницьких засобів, звернений до духовної проблематики суспільства.

У широкому розумінні слова духовність соціальної групи можна тлумачити як певну сукупність її соціально-етичних унормованих характеристик, створену чи модифіковану в результаті свідомої чи несвідомої діяльності двох або більше індивідів, які взаємодіють один з одним або впливають один на одного своєю поведінкою.

Ядро духовної культури складають системи норм, які дають змогу контролювати діяльність соціальних суб’єктів, які створюють культуру. Існують дві головні нормативні системи – правова та моральна.

Система норм права покликана здійснювати зовнішнє стосовно людини регулювання її поведінки, тобто створення культури. Для сучасного суспільства загалом характерне визнання того, що норма права не може бути “дозвільною”, яка регламентує шляхи, на яких особистість зробить свій внесок до культури.

Тому в суспільстві, де у правовій системі не працює парадигма “дозволено все, що не заборонено”, розвиток культури гальмується, часом деформується. Правова нормативна система покликана забезпечити дотримання тих норм, порушення яких небезпечно для існування та розвитку суспільства та особистості, культури загалом.

Інша нормативна система – моральна. Моральні норми виробляються у кожної особистості свої. Але у людей, включених до однієї системи спілкування, об’єднаних у певну соціальну групу (наприклад, у групу державних службовців), формуються близькі моральні уявлення та цінності.

Цінності – це фундаментальні норми, які забезпечують цілісність соціальних систем через те, що у них виражається особлива значущість певних матеріальних та духовних благ для існування та розвитку певних соціальних систем. Формування певного комплексу моральних цінностей особистості опосередковане величезною кількістю чинників. Цінним як для людини, так і для групи уявляється те, що дає їм змогу існувати та розвиватися, причому за умов особистої та групової безпеки.

В системі моральних цінностей особистості взаємодіють норми, які забезпечують її збереження як своєрідної індивідуальності (свободолюбність, відповідальність за самозбереження та максимально повну самореалізацію), та норми, які забезпечують власне соціальність індивіда. До останніх належать рівність, братерство, колективізм, взаємодопомога тощо.

В ідеології соціальних груп як цінності постає також те, що забезпечує, з одного боку, самозбереження групи, а з іншого – її взаємодію з іншими групами: для етносу це – патріотизм (самозбереження) та інтернаціоналізм (взаємодія), для класу – відповідно внутрішньокласова солідарність та партнерство, для генерації – відповідно відстоювання власної культури та водночас пошук контактів з іншими генераціями, аналіз їхньої культури тощо.

В сучасному суспільстві всі ці цінності розглядають не як антагоністичні, взаємовиключні, але як взаємодоповнюючі компоненти системи внутрішнього

стимулювання процесу творення культури.

Специфіка духовної ситуації нашого часу полягає в тому, що сучасна людина, гостро відчуючи бездуховність своєї доби, водночас утратила певні вихідні інтуїції позитивного розуміння духовності, залишившись сам на сам з гнітючим почуттям втрати життєвих орієнтирів, коли людині немає з чим себе ідентифікувати або співвіднести, немає у що вірити. У теоретичному плані ця духовна ситуація призвела до поширення особливої форми нігілізму, репрезентованого постмодерністськими теоріями, в яких розробили цілу програму “розвінчування” (по суті, руйнування) традиційних цінностей: реальності, істини, мови, людини, історії, знання, філософії тощо.

За кожної доби духовне життя пронизане особливими духовними інтуїціями, які задають горизонти духовного розвитку. На наш погляд, правомірно говорити про духовну обмеженість сучасної людини, яка значною мірою визначена умовами техногенної цивілізації. Йдеться навіть не про ту змістовну віру, життя в якій вимагає величезного духовного напруження, а саме про вихідне почуття, з якого віра виростає. Від нього залишилася, мабуть, тільки інтелектуальна потреба у вірі, яка й призвела до того, що “ніша відображення світу” виявилася заповненою майже виключно соціальними міфами.

Феномен духовності являє собою одну з тих проблем, для розв’язання яких треба звертатися до безпосереднього внутрішнього досвіду. Разом з тим виявлення сутнісних характеристик духовності через аналіз конкретного духовного досвіду сполучене з низкою труднощів, зумовлених тим, що суб’єктивний, особистісний характер переживань, які складають цей досвід, завжди є перешкодою для його теоретичного узагальнення.

Проблему духовності надзвичайно важко порушувати та розв’язувати у строго академічній манері. Як предмет вивчення тут постає цілісний та багатоманітний духовний досвід, який виростає з духовних інтуїцій особистості і є тому суб’єктивним та індивідуальним. Особливу складність становить проблема концептуалізації феномена духовності, сутність якої не можна виразити через

набір рис або якостей. А проте духовності, безперечно, притаманні змістовні характеристики, які можна виявити в процесі філософського аналізу духовного досвіду.

Духовність завжди пов'язана з позитивним загальнолюдським ідеалом, а ідеал, згідно із слушним зауваженням А.В.Гулиги, “важко будувати з поняттєвих конструкцій, образ – більш догідна форма” [40, с.8]. З цієї причини про духовність не можна говорити у строгих визначеннях понять та категорій, а найбільш прийнятним виявляється її символічне витлумачення, де поняття перетворюються на свого роду символи, образи, які містять у собі істину як безпосереднє знання, як очевидність. Таким чином, дослідження духовності передбачає постійну компенсацію недостатності поняттєвого, дискурсивного знання знанням інтуїтивним, метафоричним.

У сучасній вітчизняній філософській літературі відсутня єдина, цілісна концепція духовності. Значною мірою це зумовлено змішуванням проблеми сутності духовності з проблемами її специфікації. Більшість дослідників дотримується методологічної установки на докладне дослідження окремих аспектів та компонентів духовності й зосереджує свою увагу на розгляді таких її елементів, як віра, знання, свідомість, моральність тощо.

Проте відповідь на питання про те, що таке духовність, не постає як сума відповідей на питання про те, як вона себе виявляє, в яких формах себе реалізує та до яких наслідків призводить. І доки не буде з'ясована сутність феномена духовності, це поняття залишиться у “дурному” розумінні багатозначним, тобто його смисл визначатимуть виключно контекстом його використання.

У теоретичному плані спроби розв'язати цю проблему через встановлення ієрархії різних компонентів духовної сфери та систематизації їх навколо обраного “центру” слід визнати половинчастими. Звертання до проблеми духовності раз-у-раз виявляється приводом для того, щоб ствердити якийсь з її елементів як головний, системотвірний, а потім на цій підставі згодом спорудити певну соціально-філософську або соціально-політичну конструкцію. Найчастіше

“центральними” оголошують такі компоненти духовності, як знання, віра, переконання, ціннісні орієнтації. Ці компоненти використовують як засадові для побудови певної моделі духовності, в якій встановлюють особливі ідеальні зв’язки між різними сферами діяльності (творчість, спілкування тощо), різними соціальними інституціями (сім’я, освіта, церква тощо), різними формами суспільної свідомості (мистецтво, релігія, філософія, містика тощо). Сконструйована у такий спосіб модель описує деякий ідеальний тип духовності, в якому окремі компоненти характеризують з точки зору соціально-організаційних, індивідуально-психологічних, морально-нормативних та інших параметрів.

Специфіка понять, які встановлюють мірило наявності якої-небудь якості в системі, полягає в тому, що за їхньої допомоги можна характеризувати не тільки наявний стан системи, але й напрямок її еволюції у тому чи іншому відношенні (наприклад, ентропія як мірило невпорядкованості системи є показником специфічної характеристики – порядку, яка певною мірою присутня в усіх термодинамічних системах; рівень цієї присутності може зменшуватися або збільшуватися, і виходячи з того, чи зменшується ентропія в системі, чи зростає, ми можемо судити про те, чи структурується система, чи, навпаки, дезорганізується). У філософії аналогічним поняттям, яке фіксує певну розмірність людського існування, є поняття раціональності. Раціоналізація незалежно від того, якої сфери вона стосується, являє собою процедуру розподілу деякого сущого відповідно до розумних норм – “раціонів”, у результаті якої суще виявляється у певному відношенні співрозмірним людині, а людське існування – осмисленим, ґрунтованим на розумному ставленні людини до дійсності. Підстави цієї співрозмірності та осмисленості залежать від конкретних соціокультурних форм, тому раціональність – історично мінливе утворення, кожного разу наново встановлюване мірило, яке задане в кожному окремому випадку і для конкретної системи. З цієї причини одне й те саме явище може бути раціональним, нераціональним або ірраціональним у різних відношеннях.

На відміну від раціональності, якій притаманний нормативний характер,

духовність не є нормативною. Не існує конкретних параметрів, яким відповідало б “еталонне” розуміння людської духовності. У тому розумінні, в якому духовність є чинником структурування різних рівнів суб’єктивності (від індивіда до суспільства), її можна розглядати як мірило, форму та водночас показник співвимірності людини та ідеальних аспектів світу, співвимірності, вираженої в ціннісних установках та орієнтаціях суб’єкта.

Вихідні альтернативні підходи до розв’язання проблеми духовності отримали своє теоретичне оформлення у ранній давньогрецькій філософії. Для космологічно-натуралістичного напрямку була характерна відсутність розриву між природним та духовним і невиокремленість цього останнього. Навпаки, орфіко-піфагорійська традиція зробила точкою відліку своїх міркувань саме протиставлення природного та духовного. Постановка та розв’язання етичних проблем у цій традиції зумовлені переконанням, що духовне та матеріальне є різноспрямованими, а тому тіло – це “в’язниця душі”, й тільки поза тілом душа живе повноцінним життям і доходить найвищого знання. Звідси беруть початок аскетичні настрої, властиві Піфагору та Платону: всупереч потужній силі тілесності, філософ повинен безнастанно прагнути від світу реального до світу ідеального.

Виходячи з визначення духовності як співвіднесеності та взаємодії душі з духом, напруження, яке виникає між ними, можна назвати “полем духовності”, в якому відбувається формування особистих цінностей, цілей та вчинків під впливом надіндивідуальної духовної реальності. Духовна реальність є різноякісною, тому рівень духовності кожного разу залежатиме від того, з якою із форм духу людина себе співвимірює. У кожному індивідуальному випадку для особистості та на кожному історичному етапі для суспільства межі “поля духовності” задаватимуться змістовно через панівні форми духовного досвіду та знання, отриманого на підставі цього досвіду.

У філософії та богослів’ї існують різні погляди на сутність духовності та особливості її формування. На наш погляд, правомірно говорити принаймні про

п'ять методологічних підходів до аналізу сутності духовності, кожний з яких задає певну концептуальну модель, призначену для розуміння духовних утворень, духовного досвіду та духовного вдосконалення людини. Це – натуралістичне розуміння духовності, метафізичне розуміння духовності, гуманітарно-антропологічне розуміння духовності, соціально-філософське розуміння духовності, релігійно-містичне тлумачення духовності. Розглянемо ці п'ять моделей докладніше.

Натуралістична традиція розуміння духовності схильна розглядати духовність як продовження та розвиток душевних якостей, укорінених у людському єстві. Так, у епікурейців та стоїків універсальним принципом усього сущого була проголошена природа (включаючи людську природу), з фактами та законами якої мають бути узгоджені й духовні прояви життя – мораль, релігія, духовна творчість. Підставою духовних явищ у натуралізмі вважають природні спонуки та природні здатності – біологічні чинники або чинники, які зумовлюють “людську природу”, такі, як інстинкти або боротьба інтересів.

За доби середньовіччя натуралізм, витіснений християнським світоглядом, надовго втратив свої позиції в європейській культурі, проте за доби Відродження натуралістична традиція знову набирає сили. Розуміння духовності отримує в ній нового звучання у зв'язку з тим, що під впливом секуляризації проблеми духу та духовності почали обговорювати у зв'язку з людиною та задля людини. Як історична подія секуляризація являє собою відокремлення церкви від держави, релігії від політики, взагалі звільнення від церковного впливу різних сфер суспільного життя; у духовній же сфері секулярна тенденція набуває форми “антропологічного повороту”, під яким розуміють рішуче повернення до людської суб'єктивності; під впливом “антропологічного повороту” філософія перетворюється на гуманістичне вчення про людську суб'єктивність, про людську культуру. Людину ставлять вище природи і в певному розумінні навіть вище абсолютного духу. “Вона (людина. – *Авт.*) сама – найкраща природа, вона сама – найвищий абсолютний дух. І це абсолютизування людської особистості – це те

нове, що ми знаходимо за доби Відродження. Це – антропоцентризм” [76, с.376]. Якщо в античному натуралізмі духовне поглинене природним, то натуралізм Відродження, навпаки, підвищує природне до духовного. Духовність виявляється немовби розлитою у світі, відтак здається, нібито і світ, і людина дивним чином просякнуті нею. Духовність тому не потребує визначення, вона становить сутність людини та дійсності, які (людина та дійсність) сповнені Духом, їх не можна помислити поза ним.

Натуралістичне уявлення про духовність зберегло своє значення і в сучасній філософії. Його секулярний варіант виявився особливо затребуваним у вітчизняній філософії останніх десятиріч як альтернатива релігійному розумінню духовності. Прихильники секулярної точки зору на феномен духовності (для яких релігійний варіант є виключеним, виходячи із світоглядних причин) розуміють дух, душу, духовність як лише метафоричні аналоги більш “точних” понять, таких, як “свідомість”, “мислення”, “розум”, “моральнісність”, “психіка” тощо, які є зручними для надання ідеальним діяльним силам, здатностям та устремлінням людини відтінку особливої “піднесеності”, “вивищеності”. Духовність за такого підходу постає як “спільний знаменник” усіх духовних явищ, який немовби збирає їх в якусь єдність, замкнуту в межах людського світу цінностей та ідеалів, а прагнення людини до духовного самовдосконалення під впливом цих ідеалів позначають як “одухотвореність”.

Для натуралізму в усіх його варіантах проблема духовності була й залишається псевдопроблемою. У випадку онтологізації духу ототожнення його з природою призводить до того, що духовність отримує онтологічний статус природного та самодостатнього утворення, підпорядкованого своїм внутрішнім законам становлення та функціонування, утворення, яке не потребує співвіднесення з духом через його розчинність у природі. Навпаки, при суб’єктивізації духу та ототожненні духовних функцій зі свідомістю проблема духовності зводиться до індивідуально-психологічного рівня. У цьому випадку теоретичне осмислення духовності здійснюють за рахунок фрагментаризації

духовної реальності, що знаходить вираження в усталеному виокремленні двох компонентів духовності: раціонально-розсудливого та піднесено-духовного (моральнісного).

Засадовою для метафізичного тлумачення духовності є ідея, згідно з якою людське буття через свою недосконалість та обмеженість не є джерелом духовності. Не маючи повноти в самій собі, людина потребує “ціннісної вертикалі”, співвіднесеності з абсолютними цінностями та смислами. Метафізика традиційно орієнтувала людину на деякий універсальний смисл буття; відповідно духовні шукання та рух до духовної досконалості пов’язували з устремлінням до абсолютних, трансцендентних цінностей, не пов’язаних безпосередньо з предметно-перетворювальною діяльністю людини, але приналежних до сфери абсолютного духу.

У цій ситуації не було необхідності в якомусь особливому визначенні духовності: зміст цього поняття розуміли безпосередньо із ситуації розрізнення об’єктивного духу та суб’єктивного духу та їхньої взаємодії. Задаючи гранично загальне, абстрактне визначення духовності як сполученості (дотичності) індивідуального та надіндивідуального (всезагального) духу, метафізика виходить з антропологічного принципу в його есенціалістському тлумаченні. За есенціалістського підходу людину розуміють ще натуралістично, але – на відміну від натуралізму – вже не субстанційно: її сутність вважають позаемпіричною, ця сутність немовби “винесена назовні” людини. Така конструкція з необхідністю вимагає метафізичних підстав, якими постають цінності, апріорні принципи та норми, розумність яких випливає з їхньої причетності до абсолютної свідомості. За такого підходу духовність означає рівень “наповненості” людини метафізичними цінностями, причетності до них.

Сильним аспектом метафізики є те, що вона не мислить духовність поза співвідношенням душі та об’єктивного Духу, слушно вважаючи, що лише через їхню взаємодію у кожному конкретному випадку тільки й можна визначити її зміст. Доки Дух вважають таким, що вільно діє в людині, питання про духовність

не постає або принаймні не є настільки животрепетним.

Побічним наслідком метафізичного тлумачення духовності як сполученості душі та Духу і, отже, неможливості визначення сутності духовності поза їхнім взаємним співвідношенням є той факт, що у давніх філософських словниках та енциклопедіях відсутня стаття “Духовність”. Інакше й бути не могло з тієї причини, що категорії “дух” та “душа” розглядали у відриві одна від одної, кожна в окремій статті. Натомість у “Сучасному філософському словнику” у розгорнутій статті “Дух та душа” закономірно з’являється загальне визначення духовності як взаємодії, сполученості душі та духу: “Взаємозв’язок буття духу та екзистенції душі може бути конкретизований у поняттях духовності та бездуховності душі. Духовність – запліднення душі духом і постійне тяжіння до вершин буття. Бездуховність – відрив душі від духу, замикання здібностей душі на діяльності з обслуговування своєї тілесної оболонки та збереження досягнутої життєвої форми. Бездуховність може бути сполучена або з нерозвиненістю тяжіння душі до духовного буття, або зі стомленістю від спроб подолати інерцію екзистенції та егоїзм” [113, с.166].

Всі спроби визначити духовність і розмірковувати про неї поза розглядом взаємодії душі та духу є безглуздими. Духовність не є ні властивістю душі, ні характеристикою духу. Людська духовність має власні закони еволюції, які виявляють себе у духовному досвіді, але детерміновані все ж таки не душею, а духом. Конкретні форми духовності визначені характером духовного досвіду, ось чому духовність належить розглядати після аналізу цього останнього.

Метафізика ототожнює дух зі свідомістю (суб’єктивний дух – з людською свідомістю, божественний дух – з абсолютною свідомістю) і розуміє під духовним життям рух свідомості як духу від конкретного знання, яке охоплює лише явища, до чистого знання, яке має справу із саморухом чистих сутностей, в якому ці останні постають у своєму необхідному розвитку.

В античності метафізика склалася як вчення, яке пропонує людині певний смисл буття, систему цінностей та образ самої себе. Саме в рамках

запропонованої метафізикою схеми диференціювалося та розвивалося духовне життя людини. Дух був репрезентований у цьому житті ноуменальним світом абсолютних цінностей, долученість до якого визначала рівень духовності людини або суспільства. Таким чином, духовність ототожнювали зі здатністю людини до осягнення розумом надемпіричних сутностей, фіксованих поняттям субстанційної форми. Настільки високий і водночас “спеціалізований” стандарт духовності обмежував духовне життя інтелектуальною сферою, виключаючи з цієї останньої поетичну творчість, мистецтво та містику.

Метафізичне розуміння духу та духовності втрачає свій авторитет у зв’язку з тим, що від кінця XVIII сторіччя метафізика зазнає не просто критики, але радикального викорінювання. Наука, безперечно, відіграла роль каталізатора цього процесу, проте його передумови слід шукати у філософії та соціальній практиці. Теоретичну базу втрати інтересу до метафізики заклав І.Кант, який сформулював вимогу до пізнавальної здатності (розсудку) неодмінно залишатися в межах досвіду, за межами якого вона (ця пізнавальна здатність) перетворюється на теоретичний розум, який сам по собі породжує виключно химери. З практичної точки зору занепаду метафізики сприяли “волення новітньої педагогіки (вимога часу, яка спрямовує погляд людей на безпосередні потреби) про те, що подібно до того, як головне для пізнання – досвід, так і для успіху в суспільному житті теоретичне розуміння навіть шкідливе, а істотними та єдино корисними є вправляння (практикування) та взагалі практична освіта. Таким чином, оскільки наука та здоровий людський глузд сприяли крахові метафізики, здавалося, що в результаті їхніх спільних зусиль виникло дивовижне видовище – освічений народ без метафізики, щось на кшталт храму, різноманітно оздобленого, але без святині” [35, с.4].

Криза метафізики мала в європейській культурі й інший наслідок: “Цій зміні відповідає та обставина, що, з одного боку, зникли ті одинаки, яких народ приносив у жертву і які відходили від мирського життя, аби продовжували існувати споглядання вічного та життя, присвячене єдино цьому спогляданню –

не задля якогось зиску, а задля благодаті” [35, с.4].

Поряд з релігією метафізика є відповіддю на потребу людини в існуванні вищої духовної інстанції, перед лицем якої людина приймає рішення; у своїх розвинених формах вона спрямована на виявлення особливого шару позамежових підстав буття, який не є для людини суцям і абсолютна смислова сутність якого не може бути виражена у слові. Перебуваючи за межами видимого життя окремих індивідів, цей шар буття усвідомлюється як універсальний космічний порядок і “схоплюється” через ідеї Блага, Любові, Істини. Співвідносячи себе з цими ідеями, людина усвідомлює сенс та значення власного життя.

Цей позамежовий шар, позначуваний зазвичай як “метаісторія”, є суцільно міфологічним, оскільки там, де прихована абсолютна предметна сутність, неможлива і сутність у модусі осмислення; лише окремими своїми аспектами він “випромінює” для нас як історія. Метаісторична реальність – це особлива духовна реальність, де історія країни або народу постає як арена дії Духу. Реальні події, що відбуваються в історичному часі, здобувають у метаісторичній перспективі свій справжній і неповторний духовний смисл. Звертання до метаісторії необхідне там і тоді, де і коли виникають питання, які не можна розв’язати на ґрунті науки, але які вимагають заглиблення у метафізику та релігійне умоспоглядання. До таких питань належать питання про смисл та призначення історії, сутність християнства, людську природу тощо.

Якщо метафізика орієнтувала людину на якийсь універсальний сенс буття, виведений з теорії метафізичного подвоєння світу, відтак духовні шукання та прагнення до досконалості були зорієнтовані на абсолютні, трансцендентні цінності, не пов’язані безпосередньо з предметно-перетворювальною активністю людини, то гуманітарно-антропологічний напрямок, розглядаючи людину в контексті життєвого світу, заперечує абсолютні цінності. Духовність, отже, вже не можна визначити як сполученість індивідуального духу з абсолютним Духом. Тому гуманітарно-антропологічний напрямок, не заперечуючи духовності та духовних шукань, “заземлює” духовність, співвідносить духовні шукання та

вдосконалення людини виключно з конкретними обставинами життя, тобто з культурно-історичним світом.

В одному суттєвому пункті метафізичний та гуманітарно-антропологічний напрямки виявляють схожість: обидва вони при розв'язанні проблеми духовності виходять з антропологічного принципу. У метафізиці розроблено есенціалістський варіант антропологічного принципу, коли вихідним пунктом є певне уявлення про сутність людини, яку вважають позаемпіричною, немовби винесеною “назовні” неї. Така конструкція з необхідністю вимагає метафізичних підстав, у ролі яких постають розумні цінності, принципи та норми. За такого підходу духовність означає рівень “наповненості” людини цими останніми, її “причетність” до ноуменального світу абсолютних цілей та цінностей.

Навпаки, екзистенціалістський варіант антропологічного принципу розробляють у рамках індивідуалістичної антропології, яка, відмовляючись від принципу всезагальності, зводить сутність людини не до її родових характеристик, а до її існування. Людину тлумачать як істоту недовершену, унікальну, що й зумовлює неприйняття всього об'єктивно-всезагального як репресивного стосовно індивідуальності. Заперечення об'єктивно-всезагального, будучи тотальним, поширюється й на вищі етичні цінності: така позиція неминуче тягне за собою етичний суб'єктивізм. У результаті суб'єкт, позбавлений зовнішніх обмежень у вигляді системи універсальних трансцендентних цінностей, сам собі задає і форму, і норму, сам конститує усталені моральнісні структури, без яких неможливе його буття у світі. За такого “заземлення” духовності, прив'язування її до людського буття вона неминуче суб'єктивізується, і всі спроби екзистенціалістів зменшити суб'єктивізм у тлумаченні цінностей за допомоги ідей “зобов'язаності” або “комунікації” до успіху поки що не привели.

Не менш незалежну від метафізики позицію у тлумаченні духовного досвіду займає соціальна філософія, яка пов'язує духовність виключно із сферою людського буття й ототожнює духовний досвід з досвідом свідомості та пізнання, що складаються у певному культурному контексті. Суб'єктом духовної діяльності

у соціальній філософії визнана свідома, активна людина, яка зусиллями волі вибудовує та змінює свої духовні звички.

Підставою духовної діяльності соціальна філософія вважає здатність людини діяти не тільки з реальними матеріальними предметами, але й з їхніми ідеальними замінниками – образами, символами, знаками. Вихідним чином духовний досвід був уплетений у предметно-практичну діяльність, у процесі якої відбувалася об'єктивація смислів та ідеальних значень, які, відокремившись, утворюють власну реальність – символічний універсум. Духовність у соціальній філософії розглядають як характеристику людського буття, яка належить до царини духовної культури, зрозумілої як безконечний простір народження відмежованих один від одного ідеальних світів. Духовний досвід за такого підходу постає як результат людської діяльності – індивідуальної або суспільної – щодо вибудовування, конструювання символічних світів, у зростанні різноманітності яких полягає суть духовної еволюції людства.

Відмінною рисою соціально-філософського підходу до аналізу духовності є теоретична фрагментаризація духовної реальності, у результаті якої духовність мислять у співвідношенні не з Духом та моральнісними цінностями, на що вказує розокремлення раціонального та моральнісного аспектів. Проте обмежене людське буття само по собі не є “батьківщиною” духовності; залишаючись в його межах, соціальна філософія з необхідності має справу лише з епіфеноменами духовності.

На відміну від філософії, яка може судити про духовність шляхом редукування духовного досвіду до його епіфеноменів – мисленнєвої та пізнавальної діяльності, творчості, моральної поведінки (відтак філософське розуміння духовності завжди є абстрактним, неповним), у релігійно-містичних вченнях сутність духовності розкривають в її конкретності і пов'язують з живим досвідом життя у Духові. “Дух є особливою духовною формою опанування світу людиною і водночас формою її саморозвитку, Духовність виражає динаміку суспільного й людського особистого життя. Бездуховність суспільства входить до

змісту рушійних сил історичного процесу.” [110, с.29]. Головною перевагою цього підходу, який дає змогу, на відміну від натуралізму або, наприклад, екзистенціалізму, порушувати питання не про окремі аспекти або прояви, а про сутність феномена духовності, є виявлення, розробка та використання адекватної методології його пізнання – філософського символізму.

У філософському плані важливим результатом релігійно-містичного розуміння духовності є всебічне розкриття проблеми кризи духовності.

Криза духовності в суспільстві не є чимось абстрактним, її не можна схематизувати через набір рис та ознак на кшталт “занепаду моралі”, виродження соціальних інституцій або втрати релігійності. Оцінка суті та смислу духовної кризи завжди є конкретною і залежить від розуміння суб’єктом сутності духовності, від його поглядів на характер ставлення людини до духовної діяльності.

Для дослідника, який обмежує сферу духовності суспільною свідомістю, бездуховність неминуче виглядатиме як сукупність різних несприятливих тенденцій та станів суспільної свідомості, наприклад, посилення нігілістичних, шовіністичних та расистських настроїв, занепад престижу знань, засилля масової культури тощо; індивідуальна бездуховність виявляється у цьому випадку як зараженість окремих людей – більшою чи меншою мірою – цими суспільними за своєю природою продуктами. Криза духовності за такого підходу локалізована у соціокультурній зоні і є наслідком занепаду посталих центрів духовного досвіду. Саме у такому соціокультурному контексті філософія життя та екзистенціалізм розробляли проблему кризи європейської духовності. Оскільки ж вихідним пунктом будь-якої культури є визнання вищих надіндивідуальних цілей, смислів та цінностей буття, то втрата цих останніх сучасною культурою закономірно призвела до нігілізму, який концептуально виражає й закріплює кризу духовності.

Ще давньогрецькі філософи зрозуміли, що культурна, політична та соціальна сфери не можуть забезпечити простір для розгортання вищих духовних можливостей людини; для цього необхідні вищі цінності – істина як Благо, Бог як

першопринцип, віра в абсолютну сутність речей тощо. І доки ці цінності є невід’ємними від повсякденного життя, ніякі часткові вади та викривлення соціального та культурного життя не можуть викликати кризу духовності та нігілістичні настрої, які її виражають. Отже, криза духовності породжена комплексом причин, який включає до себе три моменти: теологічний, який виявляється в утраті релігійного почуття; метафізичний, пов’язаний з девальвацією абсолютних цінностей; культурологічний, який виражається у загальній дезорганізації життя та втраті людиною смисложиттєвих орієнтирів.

Парадоксальність ситуації, в якій опинилася сучасна людина, полягає в тому, що духовна криза виникає й розвивається на тлі різкого поліпшення умов життя людей. Причиною цього поліпшення є технізація всіх аспектів суспільного життя, а також “прогресивна освіта людей”; перша призводить до зростання всіх форм відчуження та деморалізації суспільства, друга – до патологічної прив’язаності людини до культурного середовища, ідеально пристосованого для задоволення її бажань та потреб, які зростають, витісняючи цілі та заміщуючи смисли.

Проте, не будучи сутнісно самодостатньою істотою, людина була ошукана власною функціональною самодостатністю і, замкнувшись в собі самій, відгородилася від Духу, від його живильного джерела. Криза духовності є, таким чином, результатом катастрофічної втрати духовних переживань, змертвіння духу, що дуже буквально відображає термін “бездуховність”. На тлі практичної відсутності живого духовного досвіду інформаційна переобтяженість людини та суспільства виглядає особливо сумною, адже “Моральний достаток не може компенсувати духовну спустошеність. Володіння речами може зробити “щасливою” тільки духовно бідну людину.”[110, с.31].

Хоч як це парадоксально, до бездуховності призводить врешті-решт розвиток творчих сил людини, коли їх перестають підкріплювати духовні, моральні засади, внаслідок чого ці творчі сили перетворюються на самоціль життя людини. У ранні епохи, незважаючи на певну скутість творчого людського

потенціалу, саме духовний первень наповнював вищим смислом життя обраних і був організуючим та впорядковуючим первнем для решти інших. Передумови втрати духом інтегративної функції людського існування склалися за Нового часу, коли після доби середньовіччя “людина пішла шляхом автономії різних сфер творчої людської активності... У сторіччя Нової історії... всі сфери культури та суспільного життя почали жити та розвиватися лише за власним законом, не підпорядковуючись жодному духовному центрові... Політика, економіка, наука, техніка, національність тощо не бажають знати жодного моральнісного закону, жодного духовного первня, який стоїть вище їхньої сфери. Головним та фатальним у долі європейської людини було те, що автономія різних сфер її активності не була автономією самої людини як цілісної істоти... Людина робилася дедалі більше рабом автономних сфер; вони не були підпорядковані людському духові” [18, с.249 – 250]. За такої ситуації окреме та часткове – політичні системи, економіка, техніка, форми суспільного поділу праці – як чинники організації та раціоналізації суспільного життя починають претендувати на тотальність та цілісність. Проте тотальна раціоналізація світу виявилася міфом, і індивідуальна свідомість, вичерпавши мисленнєві засоби у спробах “розчаклувати” світ, дійшла висновку про абсурдність та безглуздість буття. Бездуховність, отже, має більш глибоке коріння, ніж занепад моральнісності, політична реакція або економічний та культурний занепад. Понад те, її підвалини закладаються саме в епохи найвищого розквіту культури.

Якщо розуміти духовність як сполученість людини з Духом, доведеться визнати, що для сучасної людини внаслідок граничної обмеженості живого духовного досвіду характерна нерозвиненість індивідуального духу, за якої вся вона зосереджена на інтелектуальній діяльності, оскільки тільки на це й вистачає її зусиль та здібностей. У моральнісному відношенні ця нерозвиненість проявляється в ототожненні себе виключно із “зовнішньою людиною”, яка є вузько зорієнтованою на соціальне середовище і обмежує себе його нормами та цінностями, оскільки ніяких інших цінностей вона не визнає. Її совість може бути

загостреною, навіть болісно чутливою до ситуацій, пов'язаних із соціальним життям, тобто з поцейбічним буттям людини, але не здатна вбачити за ними ніякого духовного смислу. Така людина є “моральною” в тому значенні, яке вкладає у це поняття І.Кант, у концепції якого мораль зрозуміла як підпорядкованість загальному універсальному закону. Доводячи до логічного завершення кантівську концепцію “моральної людини”, К.Поппер та Ф.Хайєк згодом просто замінили моральнісне поняття совісті соціально-етичним поняттям “справедливість”.

Між тим “чиста”, рафінована духовність – категорія не моральна, а моральнісна. Вона звернена до внутрішніх, суб'єктивних почуттів та переживань людини. Не зводячи моральнісні принципи в закон, вона покладається у розв'язанні моральнісних та смисложиттєвих проблем на духовний досвід Богопізнання, осягання Бога, а як абсолютні орієнтири покладає духовний досвід людей, які досягли найвищої форми духовності – святості, стану, в якому внутрішня, духовна людина повністю підпорядкувала собі зовнішню – соціальну, земну людину. Оскільки такий досвід завжди є конкретним, він, на відміну від абстрактного морального принципу, не може бути використаний для виправдання геть усього. Внутрішня, духовна людина у своєму устремлінні до Духу бачить і знає духом, часто-густо всупереч звичайній логіці та звичним уявленням. Її совість легко примирюється із зовнішньою (соціальною або особистою) несправедливістю, для неї не дуже істотними є зовнішні чесноти (на відміну від помислів); вона загострено реагує саме на те, до чого “зовнішня людина” зовсім не причетна, – наприклад, на первородний гріх, натомість з точки зору “зовнішньої людини” немає нічого безглуздішого, ніж ця ідея.

Розв'язання питання про сутність будь-якого феномена можливе тільки за умови вивчення його розвинених форм. Вищі форми – ключ до аналізу нижчих, а не навпаки. Даремно, наприклад, намагатися робити висновки про будову людини на підставі вивчення вищих приматів, так само даремно вивчати феномен тілесності на прикладі буття янголів тільки тому, що янголам (як створеним

сутностям) притаманна витончена (порівняно з людською) тілесність. І якщо ми, знаючи про те, що соматизм був сутнісною рисою античного світогляду, що саме у давньогрецькому мисленні тілесність була зведена у найвищий принцип і набула буквального, скульптурного оформлення, раптом знехтуємо цим фактом і звернемося з метою дослідження феномена тілесності до янгології, яка має справу з тілесністю як відносною властивістю, яка буквально зникає з наших людських вимірів, то чи можемо ми розраховувати розгледіти за цим феноменом що-небудь істотне?

Але так само стоять справи і з духовністю, коли ми відмовляємося від дослідження її вищих рафінованих форм і залишаємося у межах світу людської свідомості – індивідуальної та суспільної. Чи виявляє себе яким-небудь чином на цьому рівні духовність? Безперечно, оскільки свідомість – це дух. Але суб'єктивний дух являє собою мінімум духу, і духовність тут неусталена, зникаюча, вона постійно загрожує знецінитися й реально знецінюється, якщо не “забезпечена” абсолютною духовною цінністю.

Щоб вчення про духовність стало плідним, воно має доходити до визнання релігійної свідомості як джерела та опертя духовності. Без цього будь-яка теорія може висловити про духовність лише найзагальніші положення. Тільки релігійна свідомість знає, що таке дух; свідомість не релігійна знає як дух лише саму себе – свідомість як мисленнєву діяльність, як спосіб оперувати колективними та індивідуальними мисленнєвими формами. У справі розкриття інтелектуального, морального та естетичного аспектів людського духу раціональне пізнання зробило дуже багато, ці досягнення є незаперечними, і ми спробували їх показати. Але водночас, сподіваємося, нам удалося окреслити обмеженість інтелектуалізму у дослідженні духовності. Відособлення та автономізація духовних творчих сил людини, які почалися за доби секуляризації, призвели до відриву їх від влади духу як моральнісного первня, що стало першопричиною зарозумілості людського інтелекту. Гордіня розуму полягає не в його претензіях на розширення сфери його дії – ці претензії є обґрунтованими та доречними, але в тому, що вищі,

граничні цілі людського існування – святість, обожнення – підміняють цілями частковими, ситуативними; в тому, що із засобу розум бажає перетворитися на мету.

Певні висновки щодо інтерпретації духовності можна зробити у світлі нової парадигми гуманізму.

По-перше, у цьому сенсі гуманізм виходить з нового розуміння людини. Загальними контурами нового бачення людини є відмова від субстанційного розуміння її сутності. Сутність людини у більшості сучасних гуманістичних концепцій розуміють як становлення, до того ж такого становлення, в процесі якого людині ніщо не гарантоване, яке є принципово неоднозначним. Тобто духовність як сутнісна характеристика не є субстанцією, це – становлення. Духовність не є однозначною спрямованістю до божественної чи секуляризованої Трійці “Істина – Добро – Краса”, а є здатністю людини здійснювати “духовні вправи” стосовно розв’язання питання про те, що є істинним, добрим, красивим. У світлі нової парадигми гуманізму духовність також набуває ознак плюралізму, гетерогенності, контраверсивності.

По-друге, гуманізм відмовляється від бачення людини як атомарної істоти. Комунікація, дискурс, спільнота – ось категорійний шерег понять, які виражають цю трансформацію. Звідси і в духовності як становленні актуалізується формування відповідної низки раціональних, моральних, комунікативних здібностей особистості, вміння спілкуватись, здатності до взаєморозуміння, толерантності. Духовність постає як здатність людини здійснювати “духовні вправи” щодо розрізнення Себе та Іншого, Свого та Чужого, як спроможність самоідентифікації у плюралістичному соціокультурному контексті.

По-третє, гуманізм упроваджує нові засоби універсалізації своїх принципів. Самі засоби універсалізації відрізняються в різних теоріях гуманізму. Але якщо неоднозначність є невід’ємною від людини, якщо людина існує у “подіях з іншими”, то виникає новий принцип універсалізації – досягнення згоди у процесі обговорення, у формі дебатів, де виявляється все те, що має значення для всіх.

Таке формулювання принципу універсалізації має на меті надати процесові аргументації колективного характеру. З одного боку, тільки колективна участь кожної особистості, яка має стосунок до спільної справи, може відвернути потенційні деформації, що їх спричиняє тлумачення інтересів, які у кожному випадку є особистими. З такого прагматичного погляду кожен сам є тією інстанцією, до якої звертаються з проханням оцінити те, що залежить від персонального інтересу. Але, з іншого боку, необхідно, щоб опис, виходячи з якого кожен обстоює свої інтереси, залишався доступним для критики іншими. Особисті потреби треба витлумачувати у світлі культурних цінностей, але тією мірою, якою ці останні завжди є інтегральною частиною традиції, що має інтерсуб'єктивний характер. Перегляд цінностей, які визначають тлумачення потреб, не може бути справою, яку індивіди розв'язували б монологічно. Звідси впливають і нові принципи обґрунтування та універсалізації нормативної моделі духовності.

Аналізуючи феномен духовного і його місце у світі інтересів державного службовця, М.Пірен відзначає: “Духовність особистості державного службовця, що визначається переважно його суспільним буттям, характером суспільних відносин і життєдіяльності його як особистості, виявляється у світогляді й через світогляд особистості. На світогляд особистості державного службовця, як і на духовний світ загалом, впливає не тільки суспільство, але й певне специфічне середовище, в якому особистість виростає, формується, спілкується, працює на даному етапі. Сьогодні, коли суспільство стало відкритим, багатоманітним і складним, у перехідний період особливо вагомим є врахування державним службовцем його відповідальності перед державою”. [110, с.29]. Акцентуючи увагу на тому, що проблема духовності особистості є головною передумовою виживання і подальшого розвитку суспільства М.Пірен вважає, що: “Рішуче зрушення в духовному оновленні особистості стане можливим лише тоді, коли зміниться на краще весь комплекс матеріальних, духовних і політичних відносин суспільства, коли запрацюють усі ланки соціального й політичного механізму, що

впливають на духовність не тільки особистості, але й суспільства в цілому. ...Духовність як феномен – інтегративне соціопсихічне утворення, що забезпечує можливість духовного розвитку людини, який виявляється через позитивні якісні зміни як шлях від знання до розуміння, від емоцій – до співчуття, від сприймання – до дій. Суть процесу духовного розвитку особистості державного службовця буде виявлятися через добро, істину, красу, порядність, відповідальність перед своєю совістю й суспільством.” [110, с.30].

Стосовно духовності все, що було сказано вище, може бути інтерпретоване як неможливість застосування ідеальної, нормативної моделі духовності як унітарної програми духовного саморозвитку людини, під яку належить підтасовувати життя та яка “приписує” людині досконалість, однозначно програмує її персональний образ.

2.2. Специфіка діяльності державного службовця як управлінця та менеджера

Державні службовці мають відповідні службові повноваження. Державних службовців називають іноді посадовими особами, під якими мають на увазі керівників та заступників керівників державних органів та їхнього апарату, інших державних службовців, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій.

Громадянин України, який вперше зараховується на державну службу, приймає Присягу такого змісту: “Повністю усвідомлюючи свою високу відповідальність, урочисто присягаю, що буду вірно служити народові України, суворо дотримувати Конституції та законів України, сприяти втіленню їх у життя, зміцнювати їх авторитет, охороняти права, свободи і законні інтереси громадян, з гідністю нести високе звання державного службовця, сумлінно виконувати свої обов’язки” [54,с.236].

Головними принципами діяльності державних службовців, визначеними законом та відповідними нормативними актами, є служіння народу України, демократії та законності, пріоритетність прав людини і громадянина, професіоналізм, компетентність, ініціативність, чесність, відданість справі, персональна відповідальність за виконання службових обов'язків і дисципліни, дотримання прав та законних інтересів органів місцевого та регіонального самоврядування, дотримання прав підприємств, установ та організацій, об'єднань громадян.

Державний службовець повинен сумлінно виконувати свої службові обов'язки, шанобливо ставитися до громадян, керівників та співробітників, дотримуватися високої культури спілкування, не допускати дій та вчинків, які можуть зашкодити інтересам державної служби або негативно вплинути на репутацію державного службовця.

Головними обов'язками державних службовців є додержання Конституції України та інших актів законодавства України, забезпечення ефективної роботи та виконання завдань державних органів відповідно до їхньої компетенції, недопущення порушень прав і свобод людини та громадянина, безпосереднє виконання покладених на них службових обов'язків, своєчасне і точне виконання рішень державних органів чи посадових осіб, розпоряджень і вказівок своїх керівників, збереження державної таємниці, інформації про громадян, що стала їм відома під час виконання обов'язків державної служби, а також іншої інформації, яка згідно з законодавством не підлягає розголошенню, постійне вдосконалення організації своєї роботи і підвищення професійної кваліфікації, сумлінне виконання своїх службових обов'язків, ініціатива і творчість у роботі.

Інноваційний характер діяльності сучасного державного апарату, її висока наукоємність, пріоритетність питань якості схвалюваних рішень змінюють вимоги до державного службовця, підвищують значущість творчого ставлення до праці та високого професіоналізму. Це призвело до істотних змін у принципах, методах та соціально-психологічних питаннях оцінки управлінської діяльності.

Зміни у принципах управління спрямовані у першу чергу на реалізацію політики мотивації, яка за сучасних умов набула вирішального значення. Політика мотивації за умов становлення та розвитку демократичних форм державного управління спрямована на розширення співробітництва адміністрації та персоналу для досягнення спільних цілей. Це має безпосередньо спонукати державних службовців до розвитку своїх потенційних здібностей, більш інтенсивної та продуктивної праці, творчого ставлення до виконання своїх обов'язків.

Вимоги творчого підходу державних службовців до виконання своїх функцій зумовлюють підвищення їхньої самостійності та відповідальності за виконувану роботу, активну участь у прийнятті управлінських рішень, безпосередню зацікавленість у результатах праці.

Звідси впливає головний стратегічний курс на високий рівень освіти, кваліфікації та етики державних службовців, надання широкому колу працівників умов для розширення знань, неперервного підвищення професійної майстерності, самовираження, використання пакетів багатоманітних програм мотивації та розвитку організаційної культури.

Державні службовці – це самостійний різновид професійних фахівців-менеджерів, головною метою яких є підвищення виробничої, творчої віддачі та активності персоналу; орієнтація на скорочення частки та кількості управлінських працівників; розробка та реалізація політики відбору та розстановки персоналу; вироблення правил прийому на роботу та звільнення персоналу; розв'язання питань, пов'язаних з навчанням та підвищенням кваліфікації персоналу.

Так, державний службовець зобов'язаний:

- у випадку невдачі нести особисту відповідальність, не перекладаючи її на підлеглих;
- сприяти подальшому підвищенню рівня кваліфікації та зростанню талантів співробітників;
- перевіряти результати у досягненні поставлених цілей, але не діяти у

наказовому порядку, не справляти тиск на мислення підлеглих;

- виявляти лояльність стосовно співробітників у випадках їхніх прорахунків та невдач;

- враховувати індивідуальність співробітників, мати до кожного свій підхід;

- відчувати свою відповідальність перед співробітниками, бути їхнім керівником, а не товаришем;

- досягати окреслених цілей, поліпшуючи умови праці співробітників, стимулюючи їх до взаємодії;

- допомагати кожному співробітникові відчувати результати його праці.

До завдань державного службовця також входять: зробити працівників здатними до спільних дій; надати їхнім зусиллям ефективність та результативність; згладити притаманні людям індивідуальні особливості.

На державних службовців покладена також відповідальність за: оцінку роботи співробітників; визначення необхідного винагородження за кінцеві результати роботи; організацію та контроль за діяльністю роботи цільових груп; розв'язання конфліктних ситуацій та вироблення компромісних рішень тощо.

Діяльність державного службовця передбачає здійснення різних заходів, наприклад:

- надання підлеглими своєму керівництву робочих звітів або доповідей про виконану роботу та плани на майбутнє. Такі звіти складають працівники всіх рівнів управління; їх надають залежно від їхньої вагомості щодня, щотижня, щомісяця та щороку. Вони є, з одного боку, інструментом контролю і сприяють підвищенню відповідальності за доручену справу, а з іншого – сприяють розвиткові ініціативи співробітників, перебиранню на себе конкретних зобов'язань щодо вдосконалення управлінської діяльності;

- проведення щотижня оперативних нарад на вищому рівні управління за участю керівників підрозділів та центральних служб. На таких нарадах заслуховують звіти керівників з актуальних питань поточного моменту, відбувається обговорення конкретних заходів та ухвалюваних рішень, які після їх

схвалення на нараді беруть до виконання.

Комплексний підхід до управління як єдності всіх управлінських функцій дав змогу виокремити нове у характері управління – функцію керівництва у рамках діяльності державних службовців.

Керівництво як управлінська функція державного службовця покликане об'єднувати, координувати, взаємопов'язувати та інтегрувати всі інші функції в єдине ціле. Функція керівництва – це мозок усього управління, його центральна нервова система. Чим складніша система функцій управління, чим вона більш диференційована, тим гостріше перед керівництвом постає завдання постійного вдосконалення управління як усередині кожної функції, так і в міжфункціональному аспекті.

Найважливішими принципами діяльності державного службовця є такі:

- покладання відповідальності на кожного державного службовця за його роботу;
- кожний державний службовець повинен знати, кому саме він підпорядкований і від кого отримує вказівки.

Система державного управління, складена з ієрархії різних щаблів (ланок), передбачає закріплення різних етапів управління за окремими керівниками або органами (апаратом) управління. Ці керівники мають різні ранги. Так, за розвиненої ієрархії управління вищий керівник не зайнятий якою-небудь однією функцією управління. Головним завданням вищого керівництва є процес управління загалом: координування різних функцій, їх ув'язування та узгоджування, підбір керівників відповідних служб та підрозділів, організація ієрархії управлінської системи загалом.

Державні службовці середнього та низового рівнів постають як організатори певних різновидів робіт. До їхніх обов'язків ввійдуть: складання загального плану роботи; об'єднання людей для роботи; керівництво роботою; узгодження роботи окремих частин організації та окремих працівників; контроль за роботою.

За сучасних умов зазнала істотних змін мотивація керівництва державними службовцями: переважного значення набули соціально-економічні та соціально-психологічні методи управління (на відміну від переважно адміністративних, які домінували раніше); керівництво тепер спрямоване на здійснення співробітництва працівників державного апарату всіх рангів; отримав розповсюдження принцип колегіальності в управлінні.

Колегіальність в управлінні передбачає, що професійні державні службовці працюють у тісному контакті один з одним і пов'язані узами співробітництва та взаємозалежності, складаючи управлінський штат.

Важливого значення набули такі соціально-психологічні аспекти управління:

- головним стимулом у роботі є стабільність службового становища;
- звільнення з ініціативи вищої адміністрації є порівняно нечастим, оскільки пов'язане з необхідністю дотримання безлічі різних правил;
- виховання у державних службовців почуття відданості своїй справі здійснюють за допомогою видання спеціалізованих інформаційних бюлетенів, в яких висвітлюють діяльність організації та її апарату; влаштування свят та днів відпочинку, на що витрачають доволі значні кошти.

Підвищення ефективності діяльності державних службовців здійснюють за рахунок використання таких чинників, як:

- належна організація робочих місць;
- раціональне планування та використання службових приміщень;
- систематична перепідготовка та підвищення кваліфікації службовців;
- забезпечення стабільності зайнятості;
- розробка та реалізація різних професійних програм.

Головними складовими управління як специфічного виду соціальної діяльності є наступні:

- планування, що виявляється у визначенні цілей та завдань організації і шляхів їх реалізації;

- організація упорядкування та регулювання діяльності працівників;
- управління персоналом.

За сучасних умов функціонування державного управління визначального значення для успіху діяльності будь-якого колективу набуває управління людськими ресурсами. Розвиток людських ресурсів стає сьогодні перспективним “за умови орієнтації на людину не лише у відносинах державних службовців і громадян, але й щодо самих державних службовців. Організація життєздатна лише завдяки особистостям і лише у світі особистостей, тому у взаєминах державних службовців, як й у відносинах із громадянами, первинною має стати повага до кожної особи як до людини, незалежно від її заслуг” [109, с.57].

Особистість державного службовця у сфері державного управління доцільно розглядати як ключову постать, для якої характерні поєднання і переплетіння головних якостей, властивих кожному елементу органічної тріади, що складається із загального, особливого (специфічного) та одиничного (конкретного).

Компонент загального зобов’язує державного службовця сприйняти та уособити в собі ті цінності та світоглядні орієнтири, які на цей час панують у суспільстві, а отже, повинні панувати й у державі, оскільки саме суспільство має бути джерелом формування цих цінностей, а держава – їх носієм та суб’єктом реалізації. Сприйняття посадовою особою загальних цінностей впливає на рівень громадянської свідомості, надання управлінських послуг населенню, поведінку та утверджує принцип відповідальності перед суспільством.

Наступною складовою є компонент особливого (специфічного), що полягає у приналежності державного службовця до відповідної соціально-професійної групи, де виявляються риси, які характеризують його ставлення до державної служби, своєї трудової діяльності, цілей та завдань державного апарату, методів роботи, взаємовідносин у колективі. Особи, які входять до складу цієї соціально-професійної групи, мають тільки їм властиву низку ознак, що відрізняють їх від інших професійних груп працюючих. Це права, обов’язки, обмеження, гарантії і

відповідальність, набуваючи яких державний службовець стає не приватним власником посади, а найманим державою працівником, який утримується коштом платників податків з метою задоволення спільних інтересів. Претенденти на отримання статусу державного службовця повинні відповідати вимогам тих стандартів, які висувують до кожної посади щодо наявності професійних знань, навичок, певного досвіду та інших ділових і моральних якостей.

Елемент одиничного (конкретного) у загальній структурі якостей державного службовця розкриває сутність і неповторну індивідуальність особистості, що виявляються в її здібностях, соціальній активності, емоційності, у сформованій системі власних ідеалів, цінностей, інтересів, потреб, мотивів та шляхів їх досягнення. Без перебільшення можна сказати, що елемент одиничного є найбільш глибинним, оскільки саме він свідчить про повноту наповнення внутрішнього світу людини, який визначає рівень духовності особистості державного службовця. Від своєрідності соціально-психологічних властивостей особистості, що накладають відбиток на її внутрішній світ залежить формування світогляду, який спонукає людину до конкретної дії, певного способу життя чи думки.

На підставі таких цінностей демократичного суспільства, як суспільне благо, права людини, свобода, патріотизм, справедливість, рівність, правдивість, плюралізм, у людини викристалізовується особиста система цінностей та ціннісних орієнтацій, що набуває форми певної сукупності принципів розуміння соціальної реальності, власної поведінки та поведінки інших людей. Ці принципи стають регуляторами поведінки особистості у сфері соціально-суспільних відносин.

У зв'язку з цим для сучасного державного службовця головною ціннісною орієнтацією є його стійка спрямованість на дотримання державних інтересів, потреб громадянського суспільства, на досягнення поставлених перед апаратом державного управління соціальних цілей на ґрунті закону. Специфічним у діяльності державних службовців у цьому випадку є те, що духовна особистість

має поступитися своїми особистими цінностями на користь державних, громадських, суспільних. В іншому випадку може виникнути конфлікт інтересів, коли державні службовці вважатимуть вищими ті інтереси, що зорієнтовані на благо певного цілого (групи, спільноти, соціуму), а не окремої людини. Але ж одними з базових принципів сучасної державної служби є принцип пріоритету прав і свобод людини та громадянина і принцип гуманізму – визнання особистої гідності іншого та повага до людської особистості. Державне управління як управління суспільними процесами диктує необхідність звертання до індивідуального особистого світу, в якому зміст цих процесів розкривається в їхньому особистісному сенсі. Державному службовцю, який постає у сфері суспільних відносин у двох іпостасях, як суб'єкт і як об'єкт, також повинна бути гарантована повага до особистості з боку влади та увага до його проблем, можливість побудувати службову кар'єру, самореалізуватися, бути поцінованим відповідно до докладених зусиль, в іншому випадку це може призвести до зневіри, розчарування, розвитку комплексу меншовартості і, в остаточному підсумку, до духовної кризи. Може мати місце й інший варіант, коли не поцінована належним чином людина у професійному зростанні готова стати на шлях матеріальної компенсації втрачених можливостей, порушуючи головні норми і принципи моралі. Це шлях до підлабузництва, хабарництва, корупції і, врешті-решт, до бездуховності.

У цьому контексті не можна обійти увагою найогидніше явище, яке не лише роз'їдає наше суспільство, деморалізує владну систему, руйнує економічні підвалини стабільності в державі не лише через підтримку тіньового сектора, а й негативним чином впливає на легальний сектор економіки – через економічно необґрунтований, довільний протекціонізм, через систему довільних пільг, бюджетних асигнувань, це – корупція.

За рівнем корупції Україна є лідером не лише серед держав колишнього пострадянського простору. Негативні наслідки корупції активно живлять недовіру громадян до держави, різко понижують рівень авторитету владних структур,

сприяють тінізації, криміналізації економіки, падінню міжнародного іміджу української держави. Проте рівень ефективності боротьби з корупцією досі залишається недостатнім. Дурдинець В.В. вважає, що “корупція – одна з основних ознак організованої злочинності...І доки чиновник має законодавчо визначену можливість давати чи не давати пільги, щось дозволяти чи не дозволяти, вирішувати справу оперативно чи мати можливість затягувати це вирішення за часом, доти і буде процвітати корупція – один із основних видів так званої “білокомірцевої злочинності”. Корупція перешкоджає широкому залученню іноземних інвестицій, припливу дрібного та середнього капіталу в Україну, який не може дозволити собі масштабних витрат на хабарі й “дах”. Корупція безжально деформує не тільки систему суспільно-економічних відносин, а непоправно шкодить моральним засадам нації, іміджу нашої держави, її владним спроможностям як в національному, так і міжнародному вимірі” [52, с.317 – 318].

Державна служба відображає суспільні відносини, рівень демократизму та гуманізму, притаманних суспільству. Орієнтуючи державних службовців та громадян на духовні цінності, дотримання моральних норм, вона постає як носій належної моралі. Тому суспільний характер функціонування державної служби значною мірою визначений особистісними якостями державних службовців, їхнім умінням дотримуватися високих моральних стандартів у своїй професійній діяльності. Від рівня сформованості етичної культури державних службовців залежать їхня професійність, авторитет у суспільстві, базований на довірі до них з боку населення. “Щоб мораль, духовність були присутні у нашому житті, соціумі, у системі управлінської культури державних службовців, вони повинні ці речі культивувати. Якщо ніхто не вчить і не чинить порядно, високодуховно, то нема звідки з’явитися цим феноменам. Усе це можливо в суспільстві тільки через виховання й приклад. Тому сьогодні, в процесі державотворення й адміністративного реформування в Україні, є потреба спрямувати проблему духовності державного службовця в площину термінових заходів формування й дотримання норм кодексу державного службовця.” [110, с.26].

Висновки до другого розділу

Обґрунтовано, що у персонально-буттєвому плані духовність постає як ціннісно-смісловий стержень особистості, який визначає цілісний облік особистості та спрямованість і зміст її життєдіяльності, а тому може мати різну – як позитивну, так і негативну – нормативну модальність.

Таким чином, можемо констатувати, що специфіка діяльності державного службовця як управлінця та менеджера полягає передусім у наділенні його державно-владними повноваженнями, керуючись якими він справляє вплив на внутрішнє і зовнішнє середовище з метою виконання поставлених перед ним завдань, діючи виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Відмінною рисою, що відрізняє державного службовця від інших соціально-професійних груп, є відповідальність як потенційна здатність особистості виконувати обов'язки та відповідати за свої вчинки, наміри і результати. Саме вона є епіфеноменом духовності особистості державного службовця.

РОЗДІЛ 3

СКЛАДНИКИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

3.1. Авторитет, довіра та відповідальність як складники духовного розвитку особистості державного службовця

Моральнісні відносини між суб'єктом державного управління та його об'єктом (суспільством) не обмежуються довірою та відповідальністю як нормами поведінки. Вони значно глибші. Тим паче що будь-яка норма є водночас і проявом та результатом усталеного протиріччя інтересів соціального та державного організму. Вона немовби зводить у ранг закону це протиріччя, рекомендуючи погодитися з ним як з реальністю. У довірі, наприклад, воно знаходить своє вираження в тому, що об'єкт повинен довіряти суб'єкту поки що тільки на підставі проголошеного ідеалу, без дійсності, яка підтверджує його привабливість.

Проте норма при її реалізації у поведінці суб'єкта та об'єкта державного управління не є особливою формою розв'язання протиріч відображуваних нею інтересів. Вона постає як форма їх регуляції, відіграючи організуючу роль у відносинах, які відображає. Так, довіра надає суб'єкту державного управління впливовість, яка усуває зайві дискусії та пошуки при осмисленні ситуації (бо ж йому довіряють!), виборі потрібного управлінського рішення та оперативній його реалізації. Чим повніше довіра та відповідальніше поведінка суб'єкта державного управління, тим більше суспільне визнання він здобуває, тим масштабнішим стає його вплив на людей, тим глибші соціальні перетворення вдається здійснити. Цей організуючий вплив суб'єкта державного управління можна позначити як авторитет. "Рівень довіри до органів державної служби відображає авторитет, який визначається досягненнями цієї інституції, її репутацією в суспільній свідомості, особистою поведінкою кожного працівника державних органів. Адже

авторитет будь-якої організації зрештою підтверджується або дискредитується, загалом формується діями конкретних індивідів, що її унаочнюють. Довіра населення до державних органів великою мірою визначається особистою поведінкою кожної посадової особи, яка представляє ці органи у відносинах з громадянами. Удосконалення зазначених відносин, зміцнення довіри у цій сфері неможливе без переосмислення духовно-моральнісних підвалин державної служби – її ціннісних орієнтирів та характеру взаємодії з громадянами” [47, с.274 – 275].

Політичний авторитет державного службовця несе в собі суспільне визнання можливостей суб’єкта державного управління здійснювати владу. Він виростає з довіри, але не з’являється разом з нею. Об’єкт ще повинен переконатися в усталеній здатності суб’єкта державного управління реалізувати свій потенціал на практиці, здатності поєднати слово та діло. Тим самим авторитет виявляє себе як виправдана довіра. У ньому знаходить своє вираження оцінка суспільством відповідності якостей державного службовця об’єктивним вимогам необхідної управлінської та організаторської діяльності на конкретному етапі суспільного розвитку. Якщо ці якості відповідають потребам державної діяльності і реалізуються у поведінці державного службовця, то він стає справжнім авторитетом для суспільства. Така нова якість відносин між суб’єктом та об’єктом владних відносин є дивовижним засобом, який підвищує не тільки ефективність державного управління, але і його духовну наповненість, позитивно впливаючи на особистість державного службовця.

Як показує історичний досвід, механізм реальної влади державного службовця спирається або на його повноваження, або на його авторитет, хоча можливе й те й інше разом. Проте кожний із складників цього механізму по-різному впливає на поведінку об’єкта управління. Влада, ґрунтована на повноваженнях, – це така політична ситуація, яка передбачає обов’язкове підпорядкування суб’єкту (державному службовцю), зумовлене наявністю у нього права та можливості примушувати. Всі повноваження, як правило, відображені у

законодавчих актах та посадових інструкціях. Їхня широта наперед визначена місцем державного службовця в ієрархії політичної та економічної влади й не залежить від індивідуальних здібностей і тим паче духовності особистості цього державного службовця. Інша справа – авторитет. Він дає змогу здійснювати владні (організаторські та управлінські) функції без примушування, тобто через вплив самої особистості державного службовця.

Авторитет не з'являється у державного службовця разом з його призначенням на посаду. Наділення владними повноваженнями – це лише можливість проявити себе в ролі державного службовця. Авторитет останнього складається у процесі самої організаторської та управлінської діяльності як один з її результатів та соціально-психологічний показник її ефективності. І хоча авторитет формується шляхом синтезу особистісних та професійних якостей носія державно-владних функцій, першоосновою є все ж таки особистість, а не посада. Адже професіонал – це не просто набір ділових якостей; професіонал – це передусім особистість, людська самобутність, індивідуальність, духовність. Тому щоб стати авторитетним державним службовцем, треба бути особистістю, яка має певні переваги у знаннях та навичках, досвіді та здібностях, моральних та психологічних якостях, нарешті, бути не просто особистістю, а особистістю, піднесеною духовно. Саме тому М.Пірен вважає, що “Першоосновою духовності державного службовця є здатність зрозуміти людину-громадянина по її суті й неповторності, збагнути її цінність і необхідність. Саме духовність робить його людиною зрячою, як цінність, що дозволено побачити й виділити через учинки. Духовність державного службовця найглибше розкривається у сфері людських відносин. Міжособистісні взаємини державного службовця – це водночас і сфера реалізації духовності, і джерело, в якому вона зосереджується. Тільки через розуміння іншого, через згоду чи незгоду з ним людина доходить розуміння себе, піднімається до розуміння Духу.” [110, с.26].

Суспільство, оцінюючи діяльність державного службовця, виходить із своїх ціннісно-моральнісних очікувань, що склалися на ґрунті суспільних цінностей та

норм. До їхнього змісту ввійходять: вимоги до державного службовця як особистості, вимоги до його компетентності, відповідального ставлення до своїх обов'язків, а також до стилю здійснення організаторських та управлінських функцій.

Щоб сформувався авторитет, необхідна позитивна реакція населення на кожен з цих характеристик: реакцією на особистісні якості є повага населення, реакцією на компетентність та відповідальність – упевненість у здібностях та можливостях державного службовця, реакцією на стиль керівництва та управління – суспільна прийнятність. Якщо ці реакції у наявності, то очікування суспільства справджуються, а поєднання поваги, впевненості та прийнятності акумулюється в довірі, що й переростає в авторитет, сприяючи розвитку духовності державного службовця. Чим менша ця відповідність, тим більше влада тримається на повноваженнях державних службовців, а не на їхньому авторитеті, підкріпленому духовністю.

Коли ж духовні якості державного службовця та вміння реалізовувати їх перевищують очікування суспільства, то державні службовці користуються особливим авторитетом, навіть обожненням та любов'ю. У Стародавній Греції одним з таких державних діячів був Перикл (433 – 429 до н.е.), за часів державного керівництва якого рабовласницька демократія досягла найвищого внутрішнього розквіту; у Стародавньому Римі – Гай Юлій Цезар (роки правління 49 – 44 до н.е.), який висунувся на перше місце завдяки перемогам у Галлії; серед буржуазних державних діячів особливою популярністю користувався Дж.Вашингтон, який очолював боротьбу за незалежність майбутніх США, а потім став їхнім першим президентом.

Хоча посталий авторитет стає не тільки показником впливовості державного службовця, але й дійовим чинником здійснення влади поряд з офіційними повноваженнями, він не є гарантією визнання його переваг на весь поточний час політично-владної діяльності. Авторитет – величина змінна, рівень якої доводиться постійно підтримувати, хоч би скільки державний службовець

перебував на своїй посаді. Історичний досвід показує, що легше зберегти авторитет, ніж завоювати його наново. Адже довіру в демократичному суспільстві з високим рівнем політичної та духовної культури, як правило, виявляють лише один раз. І практично завжди першим кроком до підриву авторитету є перший крок безвідповідальної, бездуховної поведінки державного службовця.

Потреба в авторитеті державного службовця пов'язана зі складністю соціальної дійсності, яка обмежує можливості громадянського суспільства власноруч кваліфіковано оцінювати проблеми, які перед ним постають. Тому його члени (громадяни суспільства) просто змушені довіряти державно-владному носієві авторитету, що допомагає у найкоротший термін розв'язувати посталі завдання, не марнуючи часу на переконання у необхідності саме такого, а не іншого варіанту їх розв'язання. Державний службовець, який має авторитет, схиляє до себе людей настільки, що в суспільстві створюється атмосфера цілковитої довіри до нього (причому щирої!), що забезпечує можливість впливати на суспільство без будь-якого примушування. Всі рішення такого державного службовця сприймають як єдино правильні, спрямовані на задоволення найнагальніших потреб людей. А ось державний службовець, який не має належного авторитету, відчуває недовіру як до себе, так і до ухвалюваних ним рішень (хоча ці рішення можуть бути і потрібними, і правильними).

Оскільки силою авторитету соціальні проблеми розв'язуються швидше, легше та ефективніше, то важливими є не тільки духовно-моральнісні якості носія авторитету, але й підстава, на якій він постає. Нагадаємо, що авторитет – це виправдана довіра. Але чим більше в авторитеті віри, тим більше небезпека суб'єктивізму, ширші можливості для безвідповідальності. І навпаки, чим більше переконання, тим менше передумов для суб'єктивізму, тим обмеженішими є прояви безвідповідальності. Але за будь-яких обставин передусім безвідповідальність робить авторитет державного службовця величиною змінною. Недарма кажуть: “Авторитет державного службовця – немовби кришталь. Шліфувати його потрібно довго, але все одно він залишається крихким”.

Історія свідчить, що державний службовець може завоювати авторитет за умов, якщо:

- він має чітку програму діяльності, концепцію своєї політичної поведінки, яка відповідає тенденціям соціального прогресу, виражає інтереси переважної частини населення;

- його відрізняє знання проблем, пов'язаних з реалізацією цієї програми, і готовність нести особисту відповідальність за результати та методи роботи щодо втілення її в життя. Чим відповідальніша поведінка державного службовця, тим вище його авторитет. Будь-яке ухилення від відповідальності, від самостійного розв'язання посталих перед суспільством завдань означає по суті відмову від виконання своїх функцій і, отже, від завоювання справжнього авторитету. Першим же кроком відповідальної поведінки є здатність критично оцінювати свою роботу, а також діяльність сукупного суб'єкта, в складі якого функціонує державний службовець;

- він здатний створити систему політичного та економічного керівництва та управління, яка забезпечує можливість вести за собою членів суспільства на реалізацію прийнятої програми розвитку.

Загальновизнано, що спроможність бути відповідальним передбачає розуміння активності під знаком належного, обов'язку, причому в усвідомлених формах. У цьому плані свідомість – це таке розуміння людиною дійсності та свого місця (покликання) в ній, за якого вона (людина), якнайглибше усвідомлюючи нюанси наявної ситуації, життя загалом, тверезо, критично-рефлексивно ставиться до того, що відбувається, сама робить висновки та оцінює події, має власну точку зору, здатна до нестандартних підходів.

Найважливішим для відповідальності є те, що людина є відповідальною не пасивно, а активно, інакше кажучи – стурбовано. Тобто духовність державного службовця знаходить своє вираження у переростанні усвідомленої відповідальності в активну турботу.

Де немає високої (моральної) свідомості, усвідомленого обов'язку, а також

поєднаної з ними свободи як атрибута моральності, свободи, яка має своєю передумовою можливість самостійного (самодіяльного) вибору, там немає ні моральності (як інтегрального моменту духовних виявів особистості державного службовця), ні відповідальності, ні, зрештою, власне духовності.

Розвинене відповідальне начало в державних службовцях є найголовнішою передумовою інтенсивного суспільного зростання, гармонії, розквіту, якісного стрибка на вищий щабель.

Кожну особистість, яка здійснює відповідальні дії, турбують насамперед сумніви щодо доречності, правомірності, потреби цих відповідальних дій. Хоч би якою розвиненою була духовність особистості державного службовця, вона неодмінно обтяжена тягарем сумніву, точніше – тривоги, страху, ризику за відповідальність, яку вона має.

Парадоксом духовності особистості державного службовця є те, що він може діяти відповідально лише як моральний суб'єкт, а не як моральнісний. Людина, яка діє виключно під знаком необхідності, беззастережного тиску обставин, “не відповідає”. Вона є радше людиною обов'язку.

Для виникнення справжньої відповідальності державного службовця потрібні певні умови: 1) необхідно, щоб поступальна свідомо активність дозріла до спроможності вносити у дійсність корективи, тим більше, якщо ця зрілість репрезентована не стільки матеріально-технічними, скільки духовно-практичними потребами як можливість людини розумно поводитися зі своїм творчим потенціалом та свободою, що припускає її існування згідно з обов'язком; 2) щоб розумна коригувальна активність державних службовців була покликана життям, ситуацією, а для її втілення існували всі умови; 3) щоб державний службовець усвідомлював необхідність (навіть неодмінність) дбати про “позитивність” внесених ним змін.

3.2. Сучасні проблеми та перспективи розвитку духовності особистості державного службовця

Проблема формування духовності особистості державного службовця в Україні актуалізується у зв'язку з утвердженням ринкових відносин, адміністративного реформування, коли взаємозв'язок матеріальних і духовних інтересів і потреб вимагає гармонізації. Сучасні проблеми духовності державних службовців є наслідком тих соціально-політичних та економічних проблем і катаклізмів, які сьогодні відбуваються в Україні. Розглянемо головні з них докладніше.

Українське національне державотворення неможливе без існування повноцінної національної політичної еліти, яка бере безпосередню участь у затвердженні і здійсненні рішень, пов'язаних з використанням державної влади або впливом на неї. Під цим терміном слід розуміти людей, які оволоділи найбільшою кількістю певних політико-патріотичних та духовно-інтелектуальних якостей (влада, компетентність, культура, духовність, багатство, сила волі) та займають панівні або найбільш впливові позиції в суспільній ієрархії. Наявність еліти як невід'ємної, духовно-органічної частини народу, що упередметнює засобами культури його духовні засади, формує концепцію національної самоідентичності, є невід'ємним чинником повноцінного життя нації.

Сучасна соціально-політична ситуація в Україні неоднозначна, нестабільна, суспільство слабо структуроване, йде боротьба за виживання та сфери впливу. Все це засвідчує, що в суспільстві мають місце проблеми різного характеру, заперечення старого та пошук нового.

У містах же, великих та малих, де найбільше сконцентровано знедоленого люду, де можуть вбити заради п'яти гривень, де смітники перефільтровуються людиноподібними істотами, телеканали безперестанку насичують пенсіонерів “достатками”, комфортом італійських меблів, гарантують захист, живлять їх безпроблемним оптимізмом разом із ванними “джакузі” та масажними кріслами.

При цьому у віртуальному світі ступінь зубожіння немовби не впливає на духовний стан людини: твоя знедоленість — звичайна соціальна норма, яка виправдовується перехідним періодом від партноменклатурності до капіталістичного статусу ділової, успішної ясновельможності.

Релігія безпроблемного оптимізму вимагає своєї щоденної літургії успіху і благополуччя. Для цього ж існують нічні клуби, салони краси, казино, свої закриті відпочинкові зони, свої ордени, свої розпізнавальні знаки, скажімо, ліцей “п’ять зірок”, свої звання на зразок призабутого вже “шевальє”.

Тому розмова про духовну кризу, ініціатором якої я є, у мене особисто поєднується з українською перспективою в добу глобалізації, яка, як ми пересвідчилися, утверджує свій власний історичний і соціально-культурний ландшафт, де національне виноситься за дужки історичного контексту, а установлена соціально-правова ієрархія, що визначилася протягом згаданого десятиріччя, загрожує узаконитися навіки, як за часів давньої Еллади чи Давнього Риму, де паралельно існували два світи — патриціїв та рабів. Ця еклектична, неврівноважена і почасти космополітична конструкція прагне утвердитися назавжди, прикувавши суспільну увагу до трьох сцен (конів) театральних — президентського, урядового та парламентського, в той час як за її лаштунками веде свій спектакль анонімна економічна влада” [95].

Сьогодні ми ввійшли у стан глибокої системної кризи в усіх галузях нашого життя. В Україні досі відсутня єдина всеукраїнська ідея побудови та розвитку держави, яка мала б стати квінтесенцією національної свідомості українців та історично споріднених з ним етносів” [95].

На превеликий жаль, майже всі порушені у виступах проблеми існують, проте не зрозуміло, чому, говорячи про найгіршу владу в Україні, народні депутати не ототожнюють себе з нею, перекладаючи відповідальність на виконавчу гілку влади, адже влада єдина і неподільна. Таким чином, винних у державі немає. Уряди виправдовують себе короткостроковим терміном перебування на посадах та відсутністю змоги реалізації окреслених програм,

політичні партії – тим, що жодна з них не перебуває при владі, а суспільство очікує на взаєморозуміння і примирення.

Наступною проблемою є питання законодавчого характеру. Так, статтею 92 Конституції України встановлено, що “виключно законами України визначаються ...12) організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики” [64, с.38 – 39].

До проблем правового характеру необхідно віднести також необхідність упровадження більш ефективного механізму забезпечення реалізації громадянами конституційного права на рівний доступ до державної служби, дотримання вимог гендерного паритету, особливо на керівних посадах, недопущення привілеїв чи обмежень за будь-якими ознаками, заборони будь-яких форм тиску, зокрема використання “телефонного права”, з боку високих посадових осіб держави щодо кадрових перестановок в державних органах управління.

Назріла нагальна необхідність у розмежуванні політичних і адміністративних посад, зумовлена необхідністю стабілізації роботи апарату державних службовців, підвищення ефективності та результативності їх роботи. Не секрет, що кожний новопризначений керівник має своє бачення щодо розвитку тієї чи тієї системи (галузі) і щоразу змінює структуру апарату, внаслідок якої одні спеціалісти втрачають роботу, інші – призначаються, а ті, хто уцілів, щоразу переживають потрясіння, чи не стануть і вони завтра безробітними, адже перебувають у стані “попереджених про наступне вивільнення у зв’язку зі зміною структури” майже цілий рік.

Сучасна кадрова політика є не досить поміркованою і ефективною, а тому є небезпека перетворити державних службовців із службовців для народу на службовців конкретної посадової особи, короткий термін перебування на посаді якої не дає можливості увійти в курс справ, вивчити сильні і слабкі сторони організації для вироблення правильної стратегії та досягнення головної мети – покращення якості життя населення. Якщо ж при цьому ми маємо прогалину у законодавстві щодо відділення сфери публічного права від сфери приватного

права, то прихід до влади бізнесменів та олігархів красномовно свідчить не про потребу в самореалізації, досягненні авторитету шляхом корисних справ на благо суспільства, а про виключно приватний інтерес, де посаду розглядають як здобич, як можливість отримати ласий шмат пирога.

Як закономірне у цьому контексті постає питання про доцільність виокремлення патронатних служб, діяльність яких не відповідає демократичному принципу “служіння народу”, а межі їх повноважень давно не відповідають визначеним у Постанові Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку перебування на державній службі працівників патронатної служби членів Кабінету Міністрів України та голів місцевих державних адміністрацій” від 19 травня 1999 року № 851. Більш ефективним і демократичним був би альтернативний варіант функціонування цих служб, наприклад, без статусу державної служби. Доречно було б у зв’язку з цим вивчити питання забезпечення діяльності народних депутатів України помічниками і консультантами з метою впорядкування цієї системи та приведення її до єдиних стандартів.

Додаткового правового врегулювання потребує забезпечення стабільності діяльності державних службовців, удосконалення механізму захисту їхніх прав та інтересів у випадку зміни структури, ліквідації чи реорганізації органів державної влади.

Навидовижу прогресивний позитивний досвід у цьому аспекті демонструє Секретаріат Кабінету Міністрів України. Попри всі зміни і коливання, що відбуваються у зовнішньому середовищі, цей апарат є сьогодні чи не єдиним осередком стабільності, професійності та впевненості у завтрашньому дні. Керівництво опікується своїми кадрами, плекає їх, вдосконалює майстерність, а при нагоді висуває на керівні посади. У разі ліквідації чи реорганізації або просто скорочення посад, ці працівники не опиняються на вулиці, а, як правило, знову працевлаштовуються в апараті до нової можливості професійного злету. З одного боку - це приклад копіткої роботи кадрових служб, бережливого ставлення до людей, особливо професіоналів, це доказ виваженої кадрової політики мудрих

керівників, це захист інтересів працівника в дії, а з іншого боку – це реальна можливість реалізувати свої потенційні можливості та забезпечити гармонійний розвиток особистості.

Проблем, здатних суттєво впливати на рівень духовності особистості державного службовця на державній службі, ще досить багато. Вони пов'язані з недотриманням (порушенням): принципу соціальної справедливості – при здійсненні відбору на державну службу або при просуванні по службі; принципу об'єктивності – при оцінюванні чи атестації; принципу демократизму і законності – у разі необґрунтованого звільнення тощо. Всі вони більшою чи меншою мірою зачіпають права людини і громадянина, оскільки в результаті таких негативних тенденцій на державну службу потрапляють не ті, хто хоче і може, а ті, за кого просять “згори”; службову кар'єру тут може побудувати здебільшого особа з сумнівними моральними чеснотами; терміни “оцінювання” та “атестація” державних службовців частіше розглядають як “чергову чистку”, а не як об'єктивне та неупереджене визначення рівня досягнутого державним службовцем успіху; звільнення з посади у зв'язку зі зміною структури, що називається реорганізацією, є часто засобом отримання вакантних посад “для своїх” людей.

Таким чином, наріжним каменем на державній службі, є якраз недотримання державою гарантій стосовно державних службовців. Тобто необхідність підготовки висококваліфікованих управлінців зумовлена часом і має нормативно-правове підґрунтя, забезпечується всіма необхідними ресурсами, проте спеціалісти, які виходять із стін цього закладу, залишаються незатребуваними. Радше за все це пересторога щодо людей інтелектуально-спроможних і потенційно-здатних. До такого ж висновку можна дійти, аналізуючи кадровий резерв для державної служби на посади I – III категорії, який дає змогу зайвий раз переконатися у тому, що він недієвий, оскільки керівники не хочуть бачити там конкурентів, спроможних у разі потреби замінити їх на більш високому професійному рівні.

Найбільш влучною є характеристика організаційно-правових засад у державному управлінні, надана В.І.Мельниченком: “В умовах дезорієнтованості суспільної свідомості, невпевненості у майбутньому, помітної дискредитації самої ідеї служіння державі, поповнення апарату управління професійно не підготовленими працівниками зумовлює помітний інтерес вітчизняної бюрократії до конвертації власних адміністративних позицій у матеріальні цінності. За цих обставин дедалі більшого поширення набуває користолюбний бюрократизм, в основі якого лежить свідоме прагнення за рахунок ускладнення формальних вимог процедури одержати відповідні дивіденди. Свавільля чиновництва до підвладного населення поєднується з відсутністю власної захищеності. В сучасних умовах державна служба є не службою державі, а є службою в конкретній державній установі, з якою кожен держслужбовець вступає в трудові відносини. Тож будь-яка трансформація цієї установи (а їх останнім часом не бракує ані в центрі, ані на місцях) може істотно позначитися на становищі працівників” [45, с.142]. Де ж вихід із ситуації, що склалася?

Висновки до третього розділу

Таким чином відповідальність як одна з ключових характеристик особистості державного службовця визріває не зовні, а радше всередині людини: внаслідок вільного вибору, через духовну потребу, проникливо-уважне поривання до допомоги, самовіддачу заради збереження прогресу, заради життєствердження. Отже, “неодмінність” відповідальності є наслідком турботливої зрілості державного службовця.

Оскільки досягнутий авторитет державного службовця є результатом духовності і найглибше розкривається у сфері людських відносин через власні вчинки та міжособистісні взаємини тож він є універсальною характеристикою внутрішнього світу особистості. Довіра як міра задоволення суспільних очікувань внаслідок успішної організаторської та управлінської діяльності державного

службовця є характеристикою людини зовнішньої, соціальної. Отже, духовність особистості може бути схарактеризована з двох боків – як внутрішнього так і зовнішнього.

Зміцнення української державності як соціальної і правової інституції породжує потребу в ефективному управлінні державними справами, підвищенні рівня професійного розвитку державних службовців, особливо на керівних посадах. Саме тому найприскіпливіша увага має бути прикута до відбору на вищі щаблі державної ієрархії патріотично налаштованих, професійно підготовлених, інтелектуально спроможних, не обтяжених привілеями та клановими зобов'язаннями, чесних і відданих справі особистостей. Це має стати законодавчо унормованим “золотим правилом” для формування всіх гілок влади та їхніх апаратів. Тільки тоді можна очікувати народження справжньої національної еліти, яка зможе сприяти злагоді в суспільстві, запропонувати шляхи виходу з кризового стану та забезпечити створення прогресивного національного іміджу України серед країн світу.

Враховуючи, що інституції державної служби відіграють важливу роль у процесі державного будівництва, назріла нагальна необхідність в удосконаленні системи законодавства з питань державної служби та приведенні її у відповідність до розвитку громадянського суспільства з метою утвердження реальних засад демократичної, соціальної, правової держави.

З цією метою необхідно забезпечити у законодавчому порядку низку наступних проблем:

1. Запровадити діючий механізм для реалізації громадянами України конституційного права на рівний доступ до державної служби та участі в управлінні державними справами.

2. Внести до проекту нового закону “Про державну службу” заходи суворого покарання окремих посадових осіб чи політичних структур за спробу втручання з корисливою метою в управлінський процес, тиску, нав'язування своєї волі, дрібну опіку службовців, втягування їх у політичну діяльність тощо;

3. Удосконалити систему проходження державної служби, базовану виключно на професійності, особистих ділових і моральних якостях державного службовця. Доцільно запровадити змішану кар'єрно-посадову модель з визначенням максимальної тривалості перебування на одній посаді, скажімо, у 3–5 років. Якщо цей період супроводжується певними професійними здобутками, то державний службовець має право зайняти вищу посаду. Якщо таких посад на цей час немає у конкретному державному органі, йому може бути запропонована вища посада в іншому органі одnorідної кваліфікації, або, за його згодою, посада по горизонтальній ротації. Тривалість перебування на одній посаді і необхідність переміщення (ротації) по вертикалі чи горизонталі зумовлена тим, що працівник дискваліфіковується і деградує від довгого сидіння на одному місці.

4. Встановити правову норму, згідно з якою керівнику органу було б заборонено без службової необхідності змінювати структуру апарату частіше, ніж один раз на рік, з метою забезпечення стабільної роботи колективу. Передбачити виплату матеріальної допомоги звільненому у зв'язку з реорганізацією працівнику у розмірі 3-5 середньомісячних заробітних плат. Запровадити механізм звітності використання коштів на ці потреби як засобу контролю за діяльністю керівника та ефективністю його економічної і кадрової політики.

5. Запровадити додаткові правові важелі щодо захисту державних службовців від свавілля вищого керівництва, необґрунтованого звільнення, незалежності від позицій політичного керівництва органу. Розглянути питання з позитивним наймом на державну службу для забезпечення стабільної діяльності апарату. Посилити гарантії отримання державними службовцями належних посад в апараті державного управління після закінчення ними навчання у вищих навчальних закладах з відповідною спеціалізацією, що здійснювалося за рахунок бюджетних коштів. Забезпечити контроль за відпрацюванням на державній службі після навчання встановленого правовими актами періоду.

6. Врегулювати питання політизації або деполітизації державних службовців усіх рівнів. Звичайно варіант політичної нейтральності державних

службовців є більш привабливим, оскільки робить систему більш стабільною, прозорою та наближеною до європейських стандартів. Проте за умов політизації українського суспільства чи не опиняться державні службовці найменш захищеною соціально-професійною групою?

7. Реформувати систему оплати праці державних службовців як засобу мотивації до державної служби, залучення найбільш кваліфікованих фахівців та протидії корупційним проявам. Звернути увагу на вирівнювання системи оплати за рівноцінними посадами у державних органах влади. Зокрема, заробітна плата державних службовців Міністерства праці та соціальної політики не повинна бути меншою від заробітної плати рівноцінних за посадами державних службовців у Міністерстві фінансів, в свою чергу оплата праці в центральному органі із спеціальним статусом не може бути вищою за аналогічну в будь-якому міністерстві тощо.

8. Забезпечити однозначне тлумачення всіх норм законодавства з питань державної служби, їх дієвість та відповідальність за дотримання. Особливу увагу звернути на те, що перед законом мають бути всі рівні. І не може бути касти недоторканих.

9. Посилити роль кадрових служб у роботі з державними службовцями та переорієнтувати їх з суто технічних операцій на роботу з людьми. Підвищити їхню відповідальність за “вирощування” кадрів, турботу та опіку їхніми проблемами, підвищення і збереження їхнього потенціалу. Розглянути питання поширення досвіду роботи з кадрами в Секретаріаті Кабінету Міністрів України щодо повернення колишніх своїх професіоналів у разі невдалої кар’єрної спроби.

Реалізація зазначених вище положень позитивно вплине на зміну політичної системи і розстановки сил та, в свою чергу, зумовить зрушення політики в інтересах більшості народу, а не жменьки олігархів. Визначальним чинником має стати турбота про людей, задоволення їхніх потреб як необхідна передумова для сходження на більш високий рівень духовності, в чому, власне, і вбачається сенс існування суспільного буття.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано поняття особистості державного службовця та визначено головні властивості, впливають на її прогресивний розвиток і здатність до самореалізації. Це так звані глобально-наскрізні характеристики, які мають динамічний дуально-суперечливий характер (духовність-бездуховність, інтернальність-екстернальність, інтровертність-екстравертність, лабільність-рігідність, толерантність-нетолерантність, чесність-брехливість, моральність-неморальність тощо). Саме вони визначають глибину внутрішнього потенціалу і його спрямованість та безпосередньо впливають на дії, вчинки і помисли людини. На підставі аналізу історичних форм розуміння та тлумачення духовності показано, що до появи бездуховності призводить такий розвиток творчих сил людини, коли їх перестають жити духовно-моральнісні засади; доведено, що власне духовність спирається на внутрішні, суб'єктивні, моральнісні почуття та переживання людини. Умовно проведений поділ особистості на дві взаємозалежні форми існування, де першою складовою є людина внутрішня, духовна, а другою – людина зовнішня, земна, соціальна, дає можливість з'ясувати наскільки важливо дбати про духовність особистості, керованої духовними силами і вищими устремліннями, оскільки саме вона закладає підвалини поведінкової діяльності для існування людини зовнішньої.

2. Розкрито онтологічний та соціально-психологічний статус духовності як глобальної особистісної характеристики, що дало змогу визначати її не просто як складову державного управління, а як універсальну глобальну характеристику розвитку особистості державного службовця. Показано, що духовність особистості державного службовця може бути схарактеризована з двох боків – внутрішнього та зовнішнього. З внутрішнього боку її визначає реально досягнутий авторитет державного службовця, а із зовнішнього – зумовлена успішністю (неуспішністю) його конкретної організаторської та управлінської діяльності довіра (недовіра) до нього.

3. Виокремлено специфіку професійної діяльності державного службовця як управлінця та менеджера за сучасних умов, яка полягає передусім у наділенні державно-владними повноваженнями та відповідальністю, зроблено теоретичне узагальнення про те, що специфічним для державного службовця є стійка спрямованість на першочергову реалізацію державних інтересів та цінностей громадянського суспільства. Реалізація власних цінностей та ідеалів для цієї соціально-професійної групи можлива лише за умови їх збігу та узгодження із загальновизначеними, що спонукає державного службовця до сприйняття себе як частини соціуму.

4. Виявлено проблемно-суперечливі особливості розвитку особистості державного службовця, які полягають у необхідності розв'язання протиріччя між апріорно приписаним авторитетом, що визначається ієрархією займаної посади та авторитетом, базованим на конкретних справах і особистісних заслугах, які й визначають рівень виправданості ціннісно-моральнісних очікувань від результатів конкретної роботи та виявляють себе у довірі. Адже рівень довіри населення до влади визначається цілями держави, що мають відповідати інтересам і очікуванням населення, та наявністю конкретних, відчутних і зрозумілих результатів владної діяльності, що задовольняють потреби населення та відповідають очікуванням. Тому такою нагальною є необхідність приходу до влади людей патріотично налаштованих, компетентних і відповідальних за долю усіх, а особливо тих громадян України, які сьогодні перебувають на межі бідності, і долю української держави у цілому.

5. Визначено основні елементи забезпечення розвитку особистості державного службовця, усвідомлення яких досягається у процесі реалізації завдань і цілей конкретного органу влади для забезпечення ефективної діяльності його апарату. Проте залишається відкритим питання щодо моральної компенсації за нереалізовані власні потреби державного службовця. За умов розвитку демократичної моделі країни та побудови громадянського суспільства головним завданням є забезпечення прав і свобод людини на самовизначення та

самореалізацію з урахуванням її можливостей, бажань і потреб. Прикметним є те, що, забезпечуючи інтереси інших, державні службовці, діяльність яких регламентована певними обмеженнями, як громадяни цієї ж країни мають право і на захист власних інтересів та забезпечення виконання встановлених законодавством гарантій. Для державного службовця реалізація особистості за елементами названої тріади майже неможлива, оскільки на сучасному етапі функціонування державної служби процес вибору зводиться до того, що не людина вибирає, а її вибирають. Таким чином, спочатку порушується конституційний принцип права рівного доступу до державної служби, далі – права на просування по службі, на службову кар'єру, на відповідне матеріально-технічне та соціально-побутове забезпечення, на захист від незаконного звільнення у разі зміни політичного керівництва тощо. Продуктами такої політики є бездуховність та неефективність державної служби. Саме тому такими важливими елементами забезпечення розвитку особистості державного службовця постають: дотримання принципів справедливості, об'єктивності, неупередженості; соціального захисту; забезпечення прав і свобод людини і громадянина; виконання гарантій, наданих Конституцією і законами України.

6. Запропоновано шляхи розв'язання проблем поглиблення духовної кризи у сфері державної служби України, що супроводжуються зниженням професійності апарату публічного управління внаслідок переміщення значної частини найбільш підготовлених до управлінської роботи фахівців у недержавний сектор економіки або за кордон, поповненням апарату управління професійно не підготовленими кадрами, які не спроможні управляти державними справами на користь більшої частини суспільства, відсутністю чіткого контролю і відповідальності у всіх гілках влади зумовлюють дестабілізацію процесів соціально-економічного розвитку та невизначеність світоглядних орієнтацій щодо майбутнього існування. Констатовано, що на державній службі втрачаються цінності й норми, що їх упродовж віків відшліфовувала мораль як передумови гармонійного співжиття людей у суспільстві, за таких умов на зміну духовності

приходять цинізм, індивідуалізм, прагматизм, бездуховність. Врегулювання зазначених вище причин на законодавчому рівні, забезпечення дієвості норм права та конституційного принципу рівності перед законом позитивно вплине на духовність і моральну свідомість, стабільність і ефективність роботи апарату державного управління, сприятиме підвищенню довіри до влади та гармонізації державно-суспільних відносин.

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В.І. Духовність як інтегрована система та методи її вивчення // Практична філософія. – Київ, 2003. – № 2 (№ 8). – С.123 – 129.
2. Авер'янов В. Система органів виконавчої влади: уточнення концептуальних засад реформування. // Вісник державної служби України. – 2003. – № 2. С. 25-31.
3. Амрин Г., Ритчи Дж., Моді К. Организация производства и управления в американских корпорациях. – М.: Экономика, 1991. – 444 с
4. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л.: Изд-во Ленинградск. ун-та, 1969. – 340 с.
5. Андрущенко В., Михальченко М. Сучасна соціальна філософія. – К.: 1996. – 368 с.
6. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Культура. Ідеологія. Особистість: Методологічно-світоглядний аналіз. – Київ: Знання, 2002. – 578 с.
7. Арутюнян Ю.И., Дробижева Л.М., Сусоколов А.А. Этносоциология. – М., 1998. – 312 с.
8. Баранівський В.Ф. Соціальний механізм розвитку духовності особистості: Автореф. дис. д-ра філос. наук. – Київ, 1996. – 48 с.
9. Барановский В.Ф. Духовность личности: социальный механизм развития. – Киев: Киевский институт ВВС, 1995. – 168 с.
10. Барановский В.Ф. Источники духовности: современные интерпретации // Тези міжнародної науково-практичної конференції “Людина і реальність”. – Київ, 1996. – С.10 – 15.
11. Бачинин В.А. Морально-правовая философия. – Харьков: Фолио, 2000. – 412 с.
12. Бойченко І.В. Філософія історії. – Київ, Основи, 2000. – 324 с.
13. Булатов М.О., Загороднюк В.П., Малєєв К.С., Солонько Л.А.

Філософська антропологія в контексті сучасної епохи. – Київ, 2001. – 244 с.

14. Вальверде К. Философская антропология. – М., Республика, 2000. – 252 с.

15. Василевська Т.Е. Довіра населення до влади: етичний вимір // Зб. наук. пр. НАДУ: В 4-х ч. / За заг. ред. В.І.Лугового, В.М.Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2015. – Вип.2. – Ч.3. – С. 18-22.

16. Василевська Т.Е., Колтун В.С. Соціально-етична культура державного службовця (методологічний аспект) // Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми. – К.: Вид-во НАДУ – Міленіум. 2019. С. 251-259; 268-273; 299-303.

17. Вебер М. Избранные произведения. – М., Республика, 1990. – 702 с.

18. Венедиктова В.И. О деловой этике и этикете. – М.: Фонд “Правовая культура”, 1994. – 108 с.

19. Виконавча влада в Україні: Навч. посіб. / За заг. ред. Н.Р.Нижник. – К.: Вид-во НАДУ, 2012. – 128 с.

20. Войтович Р.В. Ідеологія, технологія та стиль у державному управлінні. Навч.-метод. посіб. – К.: Вид-во НАДУ, 2019. – 197 с.

21. Войтович Р. Філософсько-методологічні засади системи державного управління // Вісн. НАДУ. – К.: -2019. - № 3. – С.294-306.

22. Гегель Г.В.Ф. Наука логики. – М.: Республика, 1998. – 564 с.

23. Головка Б.А. Філософська антропологія: Навч. посіб. – Київ, ІЗМН, 1997. – 240 с.

24. Грейсон Дж.К.мл., О’Делл К. Американский менеджмент на пороге XXI века. – М., Экономика, 1991. – 319 с.

25. Гурне Б. Державне управління / Пер. з франц. В.Шовкуна. – К.: Основи. 2019. – 165 с.

26. Державна виконавча влада в Україні: формування та функціонування: Зб. наук. пр. // Кол. авт.; Наук. кер. Н.Р.Нижник. – К.: Вид-во НАДУ, 2010. – 224 с.

27. Державне управління, державна служба і місцеве самоврядування: Монографія / Кол. авт.; За заг. ред. проф. О.Ю.Оболенського. – Хмельницький: Поділля, 2005. – 570 с.

28. Державне управління в Україні: організаційно-правові засади: Навч. посіб.// Н.Р.Нижник, С.Д.Дубенко, В.І.Мельниченко та ін.; За заг. ред. проф. Н.Р.Нижник. – К.: Вид-во НАДУ, 2012. – 164 с.

29. Державне управління в Україні: реалії та перспективи: Зб. наук. пр. / За заг. ред. В.І.Лугового, В.М.Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2015. – 432 с.

30. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми: Монографія // Кол. авт.; За ред. д-ра філос. н., професора В.М.Князева. – К.: Вид-во НАДУ; Міленіум, 2013. – 320 с.

31. Дмитренко І. Самозванна “еліта” чи просто номенклатура. // Віче. – 2003. - № 8. - С.33-36.

32. Довгань Л.Є. Праця керівника, або Практичний менеджмент: Навч. посібник. – К.: “ЕксОб”, 2002. – 384 с.

33. Дубенко С.Д. Державна служба і державні службовці в Україні. – К.: 2019.

34. Дурдинець В.В. У протидії криміналітету: Виступи, статті, інтерв'ю // Передмова член.-кор. Академії правових наук Я.Ю.Кондратьєва. – К.: ВАТ “Видавництво “Київська правда”, 2004. – 392 с.

35. Закон України “Про державну службу” // Закони України. – Київ: Верховна Рада України; Інститут законодавства, 2019. – С.231 – 244.

36. Князєв В.М. Філософія. – К.: 1996. – 64 с.

37. Конституція України. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.

38. Кухта Б. Феномен політичного лідера. Історичні силуети на тлі епох. – Львів: Світ, 2000. – 144 с.

39. Логунова М. Соціально-психологічні чинники культури державного управління // Вісн. УАДУ. – 2000. - № 3. – С. 295-303.

40. Малахов В.А. Етика: курс лекцій. Навч. посіб. К.: Либідь, 1996. – 304 с.

41. Марченко О.В. Духовність особистості та шляхи її формування як проблема української філософії епохи Відродження і Реформації // Мультиверсум: Філософський альманах. – Київ: Центр духовної культури, 2003. – С.36 – 44.

42. Надольний І.Ф. Соціально-гуманістичний потенціал національної свідомості. / Зб. наук. пр./ За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2015. - С.29-34.

43. Надольний І.Ф. Філософсько-методологічна культура управлінських кадрів як чинник сталого розвитку українського суспільства // Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми державного управління. – К.: Вид-во НАДУ. – 2005. – С. 164-165.

44. Нємцов В.Д., Довгань Л.Є., Сініок Г.Ф. Менеджмент організацій: Навч. посібник. – К.: ТОВ “УВПК “ЕксОб”, 2001. – 392 с.

45. Нижник Н.Р., Пашко Л.А., Олуйко В.М., Кіндзерський С.А.. Ділове спілкування у сфері державного управління: Монографія. - Хмельницький: 2005. –196 с.

46. Нижник Н.Р., Цветков В.В., Леліков Г.І., Крупчан О.Д., Дубенко С.Д., Ткачук П.М., Немировський Я.В. Державний службовець в Україні (пошук моделі). - Київ: Ін-Юре, 1998. – 272 с.

47. Осичнюк Е.В. Суспільний ідеал і соціальна активність особистості. – Київ: Політвидав України, 1974. – 120 с.

48. Основи етнопсихології. – Київ: Абрис, 1996. – 612 с.

49. Пірен М.І. Етнополітичні процеси в сучасній Україні: Навч. посібник – К.: Вид-во НАДУ, 2021. – 204 с.

50. Пірен М. Формування політичної нації – важлива умова державотворчого процесу в Україні // Вісн. НАДУ. – 2019. - № 3. – С.411-419.

51. Політична психологія: Конспект лекцій до навчального модуля /Уклад. М.М.Логунова, М.І.Пірен, В.А.Ребкало. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 64 с.

52. Пролєєв С.В. Духовність и буття людини. – К.: Наукова думка, 1992. – 107 с.

53. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / Кол. авт. Наук. керів. Цвітков В.В. – К.: Оріяни, 1998. – 346 с.
54. Робінс С.П., Де Ченцо Д.А. Основи менеджменту. – Київ: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 671 с.
55. Розвиток культурного потенціалу державних службовців в Україні: Наук. пр. / За заг. ред. В.А.Ребкала. – К.; Житомир: “Полісся”, 2012. – 244 с.
56. Рудакевич М.І. Етика державних службовців: Монографія – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – 360 с.
57. Рэдклифф-Браун А.Р. Метод социальной антропологии. – М., Республика, 2001. – 208 с.
58. Скуратівський В., Трощинський В., Чукут С. Гуманітарна політика в Україні: Навч. посіб. – К.: Вид-во УАДУ, Вид-во “Міленіум”, 2002. – 262 с.
59. Степаненко І.В. Метаморфози духовності в ландшафтах буття. – Харків: ОВС, 2002. – 256 с.
60. Степаненко І.В. Проблема духовності у контексті сучасності // Науковий вісник Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія 1. Політичні, соціологічні та філософські науки. – Харків, 1997. – № 1. – С.18 – 30.
61. Степаненко І.В. Складові особистісної духовності та їх функціональний взаємозв’язок // Філософські перипетії. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – № 531. Серія: філософія. – Харків, 2001. – С.279 – 284.
62. Універсум людини: мислення, культура, наука / За ред. В.А.Рижка. – Київ, 1994. – 208 с.
63. Філософія. Навч. посіб. / Л.В.Губерський, І.Ф.Надольний, В.П.Андрущенко та ін.; За ред. І.Ф.Надольного. – 4-те вид., стер. – К.: Вікар, 2004. – 516 с.
64. Фрейд З. Психологія. Релігія. Культура. – М.: Республика, 1991. – 580 с.

65. Циба В.Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз). – Київ, 2000. – 312 с.

66. Швальбе Б., Швальбе Х. Личность, карьера, успех: Пер. с нем. - М.: А/О Изд. группа “Прогресс”, “Прогресс-Интер”, 1993. – 240 с.

«ОФІС ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ»

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

**ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ
ТА КІБЕРБЕЗПЕКА:
теорія та практика**

*Збірник матеріалів
науково-практичної конференції
(Київ. 15 вересня 2022)*

Електронне видання

КИЇВ - 2022

УДК 351/004.056

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" (протокол №4 від 22 жовтня 2022 року)

Публічне управління та кібербезпека: теорія та практика зб. матеріалів наук.-практ. конф.. (Київ, 15 вересня 2022 р.). [Електронне видання]. – Київ : «ОФІС ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ», 2022. – 111 с.

У збірнику висвітлено результати наукових досліджень науково-педагогічних працівників, студентів та аспірантів щодо підвищення якості підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», удосконалення компетентностей посадових осіб органів публічної влади, законодавчих ініціатив з питань освіти державних службовців, забезпечення національної безпеки держави, інвестиційно-інноваційного розвитку, організації діяльності публічних службовців, цифровізації публічних послуг, інструментів регулювання інформаційного простору та протидії дезінформації в умовах воєнного стану, механізмів взаємодії влади з представниками бізнесу та громадськості у процесі реалізації реформи децентралізації та ін.

Тези публікуються в авторській редакції.

Організаційний комітет залишає за собою право не поділяти думку авторів.

Редколегія збірника/Організаційний комітет конференції:

ІШНІГА Петро Семенович	голова оргкомітету, кандидат технічних наук
ВАСЮК Наталія Олегівна	заступник голови оргкомітету кандидат наук з державного управління, доцент
ЖИВОТОВА Ксенія Вікторівна	відповідальний секретар оргкомітету
КАРПЕНКО Олександр Валентинович	доктор наук з державного управління, доцент
ЗАПОРОЖЕЦЬ Тетяна Володимирівна	доктор наук з державного управління, доцент
КАРЛОВА Валентина Володимирівна	доктор наук з державного управління, професор
ФЕДІРКО Наталія Вікторівна	кандидат економічних наук, доцент
ОСЬМАК Антон Сергійович	доктор філософії з публічного управління та адміністрування

УДК 351/004.056

© «ОФІС ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ», 2022

© Колектив авторів, 2022

ЗМІСТ

Бабин І. С. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПРИ НАДАННІ ВТОРИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ.....	3
Сгорова Д. Є. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я (E-HEALTH) ПРИ НАДАННІ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ	7
Павловська К. П. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я З НАДАННЯ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	10
Прант С. А. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ.....	13
Петрик А. А. МЕХАНІЗМИ ОЦІНЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ІНСТИТУЦІЯХ ЄС.....	16
Підшморга С. О. НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ ТА ІНТЕРЕСИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	18
Внукова І. І. РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	20
Петькун С. А. ДІЯЛЬНІСТЬ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА УПРАВЛІНСЬКИЙ РОЗВИТОК.....	23
Калоян А. В. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПРИЙНЯТТЯ ДЕРЖАВНО- ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА АДМІНІСТРУВАННІ	29
Терещенко І. В. ЦИФРОВІЗАЦІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ВІД БЕЗРОБІТТЯ.....	31

політики щодо їх захисту. Так, наприклад, до повноважень Ради національної безпеки і оборони України входить лише визначення стратегічних інтересів України та потенційних і реальних загроз їм.

Надано пропозиції та рекомендації щодо шляхів вдосконалення роботи державних інститутів з питань формування та узгодження національних цінностей та національних інтересів для забезпечення державної безпеки України, зокрема необхідно:

- проводити подальші філософсько-соціологічні дослідження з питань вивчення категорій «національні цінності» та «національні інтереси», їх взаємозв'язку та формування в історичному контексті для забезпечення державної безпеки України

- закріпити у вітчизняних нормативно-правових документах категорію національних цінностей як найважливішу складову норм міжнародного права, а також ввести більш чітке визначення понять «національні цінності», «національні інтереси» та «національні цілі», як таких, що мають дещо різний зміст для питань державної безпеки.

- здійснити науково обґрунтовану розробку та опис механізмів формування національних інтересів на основі національних цінностей, до яких крім державних органів були б залучені структури громадянського суспільства.

- утворити (наприклад на базі РНБО України) структуру, до повноважень якої буде входити обробка та узагальнення існуючих в суспільстві національних цінностей та національних інтересів, їх апробація на адекватність та впровадження. А також відслідковування змін в структурі національних інтересів і національних цінностей суспільства та внесення пропозицій щодо оформлення цих змін в установленому порядку на законодавчому рівні.

Внукова Інна Іванівна

Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано поняття особистості державного службовця та визначено головні властивості, впливають на її прогресивний розвиток і здатність до самореалізації. Це так звані глобально-наскрізні характеристики, які мають динамічний дуально-суперечливий характер

(духовність-бездуховність, інтернальність-екстернальність, інтровертність-екстравертність, лабільність-рігідність, толерантність-нетолерантність, чесність-брехливість, моральність-неморальність тощо). Саме вони визначають глибину внутрішнього потенціалу і його спрямованість та безпосередньо впливають на дії, вчинки і помисли людини. На підставі аналізу історичних форм розуміння та тлумачення духовності показано, що до появи бездуховності призводить такий розвиток творчих сил людини, коли їх перестають жити духовно-моральні засади; доведено, що власне духовність спирається на внутрішні, суб'єктивні, моральні почуття та переживання людини. Умовно проведений поділ особистості на дві взаємозалежні форми існування, де першою складовою є людина внутрішня, духовна, а другою – людина зовнішня, земна, соціальна, дає можливість з'ясувати наскільки важливо дбати про духовність особистості, керованої духовними силами і вищими устремліннями, оскільки саме вона закладає підвалини поведінкової діяльності для існування людини зовнішньої.

Розкрито онтологічний та соціально-психологічний статус духовності як глобальної особистісної характеристики, що дало змогу визначати її не просто як складову державного управління, а як універсальну глобальну характеристику розвитку особистості державного службовця. Показано, що духовність особистості державного службовця може бути схарактеризована з двох боків – внутрішнього та зовнішнього. З внутрішнього боку її визначає реально досягнутий авторитет державного службовця, а із зовнішнього – зумовлена успішністю (неуспішністю) його конкретної організаторської та управлінської діяльності довіра (недовіра) до нього.

Виокремлено специфіку професійної діяльності державного службовця як управлінця та менеджера за сучасних умов, яка полягає передусім у наділенні державно-владними повноваженнями та відповідальністю, зроблено теоретичне узагальнення про те, що специфічним для державного службовця є стійка спрямованість на першочергову реалізацію державних інтересів та цінностей громадянського суспільства. Реалізація власних цінностей та ідеалів для цієї соціально-професійної групи можлива лише за умови їх збігу та узгодження із загальновизначеними, що спонукає державного службовця до сприйняття себе як частини соціуму.

Виявлено проблемно-суперечливі особливості розвитку особистості державного службовця, які полягають у необхідності розв'язання протиріччя між апріорно приписаним авторитетом, що визначається ієрархією займаної посади та авторитетом, базованим на

конкретних справах і особистісних заслугах, які й визначають рівень виправданості ціннісно-моральнісних очікувань від результатів конкретної роботи та виявляють себе у довірі. Адже рівень довіри населення до влади визначається цілями держави, що мають відповідати інтересам і очікуванням населення, та наявністю конкретних, відчутних і зрозумілих результатів владної діяльності, що задовольняють потреби населення та відповідають очікуванням. Тому такою нагальною є необхідність приходу до влади людей патріотично налаштованих, компетентних і відповідальних за долю усіх, а особливо тих громадян України, які сьогодні перебувають на межі бідності, і долю української держави у цілому.

Визначено основні елементи забезпечення розвитку особистості державного службовця, усвідомлення яких досягається у процесі реалізації завдань і цілей конкретного органу влади для забезпечення ефективної діяльності його апарату. Проте залишається відкритим питання щодо моральної компенсації за нереалізовані власні потреби державного службовця. За умов розвитку демократичної моделі країни та побудови громадянського суспільства головним завданням є забезпечення прав і свобод людини на самовизначення та самореалізацію з урахуванням її можливостей, бажань і потреб. Прикметним є те, що, забезпечуючи інтереси інших, державні службовці, діяльність яких регламентована певними обмеженнями, як громадяни цієї ж країни мають право і на захист власних інтересів та забезпечення виконання встановлених законодавством гарантій. Для державного службовця реалізація особистості за елементами названої тріади майже неможлива, оскільки на сучасному етапі функціонування державної служби процес вибору зводиться до того, що не людина вибирає, а її вибирають. Таким чином, спочатку порушується конституційний принцип права рівного доступу до державної служби, далі – права на просування по службі, на службову кар'єру, на відповідне матеріально-технічне та соціально-побутове забезпечення, на захист від незаконного звільнення у разі зміни політичного керівництва тощо. Продуктами такої політики є бездуховність та неефективність державної служби. Саме тому такими важливими елементами забезпечення розвитку особистості державного службовця постають: дотримання принципів справедливості, об'єктивності, неупередженості; соціального захисту; забезпечення прав і свобод людини і громадянина; виконання гарантій, наданих Конституцією і законами України.

Запропоновано шляхи розв'язання проблем поглиблення духовної кризи у сфері державної служби України, що супроводжуються

зниженням професійності апарату публічного управління внаслідок переміщення значної частини найбільш підготовлених до управлінської роботи фахівців у недержавний сектор економіки або за кордон, поповненням апарату управління професійно не підготовленими кадрами, які не спроможні управляти державними справами на користь більшої частини суспільства, відсутністю чіткого контролю і відповідальності у всіх гілках влади зумовлюють дестабілізацію процесів соціально-економічного розвитку та невизначеність світоглядних орієнтацій щодо майбутнього існування. Констатовано, що на державній службі втрачаються цінності й норми, що їх упродовж віків відшліфовувала мораль як передумови гармонійного співжиття людей у суспільстві, за таких умов на зміну духовності приходять цинізм, індивідуалізм, прагматизм, бездуховність. Врегулювання зазначених вище причин на законодавчому рівні, забезпечення дієвості норм права та конституційного принципу рівності перед законом позитивно вплине на духовність і моральну свідомість, стабільність і ефективність роботи апарату державного управління, сприятиме підвищенню довіри до влади та гармонізації державно-суспільних відносин.

Петькун Сергій Анатолійович

Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ДІЯЛЬНІСТЬ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА УПРАВЛІНСЬКИЙ РОЗВИТОК

Проаналізовано визначення суті керівництва в органі державної влади та статусу його керівника в українських та зарубіжних наукових розробках, що значною мірою зосереджено на таких питаннях як: формування особистості керівника; розгляд його діяльності в економічному, адміністративному, організаційно-правовому аспектах; аналізі психологічних та моральних аспектів керівної діяльності, визначенні етичних норм поведінки керівника. Здебільшого в науковій літературі керівник розглядається як менеджер у системі управління взагалі і менше – у системі державного управління. Виходячи з того, що в наукових розробках зарубіжних вчених з питань державного управління, останнім часом пропонується розглядати орган державного

Протокол аналізу звіту подібності науковим керівником

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання плагіату щодо роботи:

Автор: Внукова Інна Іванівна

Назва: Внукова I.I..doc

Координатор: Малий Іван Йосипович

Підрозділ: кафедра національної економіки та публічного управління

Коефіцієнт подібності 1: 10.4

Коефіцієнт подібності 2: 4.8

Тривога: 1

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

- ☐ виявлені в роботі запозичення є сумнівними і не мають ознак плагіату. Тому робота визнається самостійною і допускається до захисту;
- ☐ виявлені в роботі запозичення не мають ознак плагіату, але їх надмірна кількість викликає сумніви щодо цінності роботи і самостійності її автора. Роботу направити на доопрацювання;
- ☐ виявлені в роботі запозичення є недобросовісними і мають ознаки плагіату або в ній містяться навмисні спотворення тексту, що вказують на спроби приховування недобросовісних запозичень. У зв'язку з чим, робота не допускається до захисту.

Обґрунтування:

.....

.....

.....

Дата

Підпис Наукового керівника